

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: Informační studia a knihovnictví

Studijní obor: Informační studia a knihovnictví

Bakalářská práce

Bc. Alena Kratochvílová

Reakce knihovníků na politickou a společenskou situaci v roce 1968

Reaction of librarians to political and social situation in 1968

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Jindřich Marek, Ph.D.

Chtěla bych poděkovat vedoucímu své práce, Mgr. Jindřichu Markovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a pomoc při vypracování bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. července 2016

.....

podpis

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá knihovnickou činností v období Pražského jara v roce 1968. Jejím hlavním cílem je na základě dobového odborného tisku zjistit míru zapojení knihovníků do reformního procesu, jeho podporu, kritiku stávajícího stavu a kladené požadavky na změny, které byly rázu odborného i pracovněprávního. Popisuje průběh vzniku Svazu knihovníků a informačních pracovníků a jeho význam. Zabývá se také vztahy s knihovnictvím slovenským a vznikem slovenského knihovnického svazu. Závěrečnou část práce tvoří konkrétní politická aktivita knihovníků, což ilustrují reakce na probíhající změny během reformního procesu. To zahrnuje reakci na akční program KSČ a podporu tohoto programu, reakci na varšavský dopis z července 1968 a následnou srpnovou okupaci.

Klíčová slova: dějiny knihovnictví, rok 1968, Svaz českých knihovníků a informačních pracovníků, Pražské jaro

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the librarian activity in the period of the Prague Spring in 1968. Its main goal is to determine, based on the period press, the degree of involvement of the librarians in the reform process, the support as well as the criticism of the contemporary state and their demands for changes, in both professional and labour spheres. It describes the process of formation of the Association of Library and Information Professionals. It also discusses the relationship with the Slovak librarianship and the founding of the Slovak library association. The final part deals with the specific political activity of the librarians which is illustrated by the reactions to on-going changes during the reform process. That includes the reaction to the Action Program of the Communist Party and the support for this program, the reaction to the Warsaw Letter from July 1968 and the subsequent August occupation.

Key words: history of librarianship, 1968, Association of Czech Library and Information Professionals, Prague Spring

Obsah

1. Úvod	7
1.1. Rozbor pramenů a literatury	8
2. Uvedení do problematiky	11
2.1. Vývoj knihovnictví v Československu	11
2.1.1. První knihovnický zákon	11
2.1.2. Zákon o jednotné soustavě knihoven	14
2.2. Politická a společenská situace v období Pražského jara	19
3. Požadavky knihovníků a kritika současného stavu	27
3.1. Řízení a organizace	27
3.1.1. Řízení knihovnictví	27
3.1.2. Zákon o jednotné soustavě knihoven	28
3.1.3. Rezortní spory	29
3.1.4. Knihovnické svazy	31
3.1.5. Reakce moci	34
3.2. Knihovní fondy	34
3.3. Ekonomická situace a pracovněprávní požadavky	38
4. Vztahy mezi českým a slovenským knihovnictvím	39
5. „Politická aktivita“ knihovníků	41
6. Závěr	45
Seznam pramenů a literatury	48

Seznam zkratk

ČSAV – Československá akademie věd

ČSSR – Československá socialistická republika

FID – International Federation for Information and Documentation (Mezinárodní federace pro informace a dokumentaci)

IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions (Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí)

K231 – Klub 231 (Klub bývalých politických vězňů)

KAN – Klub angažovaných nestraníků

KSČ – Komunistická strana Československa

MKI – Ministerstvo kultury a informací

MMVS – Mezinárodní meziknihovní výpůjční služba

NDR – Německá demokratická republika

PZO Atria – Podnik zahraničního obchodu Atria

ROH – Revoluční odborové hnutí

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

ÚKR – Ústřední knihovnická rada

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Ústav TGM – Ústav T. G. Masaryka

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

1. Úvod

Práce je příspěvkem k dějinám knihovnictví 20. století v bývalém Československu. Jejím cílem je popsat knihovnickou aktivitu během Pražského jara v roce 1968. Odpovídá na otázky, jak knihovníci, jakožto konkrétní profesní skupina, reagovali na politické uvolňování a pokus o reformu politického systému, jak využili svobody projevu, na co zaměřili svou kritiku dosavadního stavu knihovnictví, s jakými návrhy přicházeli pro řešení situace a jaké požadavky kladli politické moci. Práce také představuje proces vzniku Svazu knihovníků a informačních pracovníků a jeho slovenské obdoby Zväzu slovenských knihovníkov a informačných pracovníkov. Neopomíná ani vztahy mezi českými a slovenskými knihovníky, jelikož rok 1968 je provázen přípravami federalizace, což se projevilo i v knihovnickém oboru. Také se snaží nastínit vnímání politické situace knihovníky, což ilustruje citáty z jejich projevů k aktuálním politickým problémům.

Práce je strukturována tematicky a v rámci jednotlivých témat se snaží dodržovat chronologickou linii. Z časového hlediska je ohraničena rokem 1968, přičemž význačnými mezníky je lednové plénum ÚV KSČ a vypracování návrhu akčního programu KSČ, březnová knihovnická konference, dubnové zahájení předsjezdové diskuze na stránkách časopisu Čtenář, srpnová okupace Československa vojsky varšavské smlouvy a prosincový ustavující sjezd Svazu knihovníků a informačních pracovníků. V práci je zachována dobová terminologie a názvy organizací (lidové knihovny, Státní knihovna ČSSR apod.). Metodou hlavní části práce je analýza dobových časopisů a relevantních článků z nich. Získané informace byly seříděny podle jednotlivých témat a konfrontovány s ostatními informačními zdroji.

Úvodní část představuje vývoj knihovnictví v Československu od vzniku první republiky až do šedesátých let 20. století, bez čehož by hlavní část práce byla vytržena z kontextu. Je zde popsán první knihovní zákon z roku 1919, stejně jako zákon následující o jednotné soustavě knihoven z roku 1959 a příčiny, které vedly k jeho vytvoření. Na závěr tohoto představení jsou nastíněné problematické oblasti, které se v šedesátých letech objevily. Následuje uvedení do problematiky období Pražského jara a vysvětlení jeho politických okolností. Další kapitola je nejrozsáhlejší a rozebírá konkrétní požadavky knihovníků a jejich kritiku stávajícího stavu, stejně jako reakci politické moci. Požadavky jsou rozděleny do tří podkapitol, přičemž první z nich se zabývá řízením a organizací knihovnictví, kde je velká část věnována hodnocení zákona o jednotné soustavě knihoven a vzniku knihovnických svazů. Další podkapitolu tvoří knihovní fondy. V této oblasti se nejvíce požadovalo zrušení seznamů zakázaných knih a zlepšení devizové politiky pro nákup zahraničních publikací z tzv. kapitalistických zemí. Třetí

kritizovanou oblastí byla ekonomická situace a pracovněprávní vztahy. Závěrečnou část práce tvoří dvě kratší kapitoly o česko-slovenské spolupráci a přípravách na federalizaci a o knihovnické reflexi politické situace a jejich aktivním vyjadřování svého vztahu k politickým změnám.

Bakalářská práce obsahuje 100 178 znaků, což představuje 56 normostran.

1.1. Rozbor pramenů a literatury

Primárním zdrojem informací jsou knihovnické časopisy z šedesátých let, a především z roku 1968. Pro práci byly vybrány časopisy *Čtenář: Měsíčník pro práci s knihou* a *Knihovník: Časopis Ústřední knihovnické rady* z důvodu jejich rozšířenosti a tematickému zaměření směrem ke sledovaným otázkám. Dvacátý ročník měsíčníku *Čtenáře* byl vydáván ministerstvem kultury a informací a na jeho stránkách své zprávy otiskoval také přípravný výbor Svazu knihovníků a informačních pracovníků. Měsíčník *Knihovník* vydávala po dobu svého fungování Ústřední knihovnická rada, poté se dostal pod rozhodující pravomoc jednotlivců¹ až do konce roku 1968, kdy měl být přenechán Svazu knihovníků a informačních pracovníků, který by jej vydával společně s ministerstvem kultury a informací pod názvem *Knihovnictví a vědecké informace*, k čemuž však nedošlo, jelikož se nepodařilo sehnat polygrafickou základnu.² Svaz tedy nadále otiskoval své zprávy v rámci časopisu *Čtenář* jakožto jeho přílohy. V *Knihovníku* se často objevují slovenské články, je zde tedy zahrnut i slovenský úhel pohledu.

Na stránkách obou časopisů se vyskytují články obsahující nejdůležitější aspekty knihovnických diskuzí, od kritiky a kladení požadavků až k reakcím politické moci, takže jejich rozbor se zdá být pro naplnění tématu dostatečným. Články z časopisů jsou konfrontovány s ostatními zdroji informací.

K dějinám Pražského jara existuje velké množství odborné literatury, monografií, článků i kvalifikačních prací. Dobrý přehled podává bibliografie *Pražské jaro '68* od Věry Břeňové a kolektivu³ z roku 2013. Práce vycházela hlavně z dvoudílné publikace *Československo*

¹ ŠTINGL, Stanislav. Knihovnictví – bibliografie – odborné a vědecké informace: několik námětů k diskuzi před sjezdem československých knihovníků. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 207.

² Po uzávěrce. *Čtenář*. 1969, č. 8, s. 242.

³ BŘEŇOVÁ, Věra, ROHLÍKOVÁ, Slavěna, HOPPE, Jiří. *Pražské jaro '68: bibliografie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013. 347 s. ISBN 978-80-7285-170-6.

roku 1968,⁴ kde jsou události velmi podrobně zpracovány. Dále využila dílo Karla Kaplana *Československo v letech 1967-1969*⁵ pro jeho přehlednost a *Kořeny československé reformy 1968*⁶ od stejného autora pro hlubší pochopení mocenské struktury.

Dějiny knihovnictví jsou zpracovány v díle Jiřího Cejпка, Ivana Hlaváčka a Pravoslava Kneidla *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*,⁷ které bohužel končí s mnichovskou dohodou a poválečným obdobím se již nezabývá. Existuje však množství dobových materiálů, především určených ke studiu, které popisují poválečný vývoj. Z nich lze vybrat učební text určený jako pomůcka ke studiu předmětu Úvod do studia knihovnictví na Karlově univerzitě od Jiřího Cejпка s názvem *Československé knihovnictví: poslání a organizace* z roku 1965.⁸ Uplatnění knihovního zákona z roku 1959 v praxi rozebírá Cejpek v díle *Jednotná soustava československých knihoven*,⁹ které bylo vydáno rok po jeho zavedení. Organizační otázky a řízení jsou řešeny v díle *Kooperace a řízení v knihovnictví se zvláštním zřetelem ke kooperaci a řízení v informačních soustavách*.¹⁰

Knihovnictvím ve sledovaném období se také zabývají různé kvalifikační práce. Předložená práce využila ty z nich, které se svým tématem alespoň úzce dotýkají badatelských otázek. Mezi ně patří hlavně texty pojednávající o Svazu knihovníků a informačních pracovníků¹¹ a o významných osobnostech v knihovnickém oboru,¹² které byly ve sledovaném

⁴ KURAL, Václav a kol. *Československo roku 1968*. 1. díl, Obrodný proces. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 207 s. ISBN 80-901337-9-7; BARTA, Miloš a kol. *Československo roku 1968*. 2. díl, Počátky normalizace. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 134 s. ISBN 80-901337-9-7.

⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-26142-6.

⁶ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy*. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci. 1. vyd. Praha: Doplněk, 2002. 425 s. ISBN 80-7239-135-6.

⁷ CEJPEK, Jiří, Ivan HLAVÁČEK a Pravoslav KNEIDL. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 192 s. ISBN 80-7184-163-3.

⁸ CEJPEK, Jiří. *Československé knihovnictví. Poslání a organizace. Vysokoškolská učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1967, 186 s. Učebnice pro vysoké školy.

⁹ CEJPEK, Jiří. *Jednotná soustava československých knihoven: pomůcka ke studiu organizace a ideově výchovné náplně československého knihovnictví*. Martin: Matica slovenská, 1960. 103 s.

¹⁰ CEJPEK, Jiří. *Kooperace a řízení v knihovnictví se zvláštním zřetelem ke kooperaci a řízení v informačních soustavách. Určeno pro posluchače fakulty osvěty a novinářství*. 1. díl. 1. vyd. Praha: SPN, 1967. 178 s.

¹¹ PASEKOVÁ, Zdeňka. *Historie a činnost Svazu knihovníků a informačních pracovníků*. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

¹² KRATOCHVÍLOVÁ, Michaela. *Jaroslav Drtina a jeho vliv na vývoj studijního oboru knihovnictví na pozadí historických událostí*. Praha, 2003. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví; PAUEROVÁ, Kateřina. *Vliv profesora Jiřího Cejпка na rozvoj českého knihovnictví*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví.

období činné. Velmi zdařilá diplomová práce popisující období padesátých let byla obhájena v roce 2012 na Masarykově univerzitě v Brně.¹³ Období Pražského jara však zatím zpracované v takové šíři není.

¹³ ŠATAVOVÁ, Lenka. *Role knihoven v systému propagandy 50. let v Československu*, Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

2. Uvedení do problematiky

2.1. Vývoj knihovnictví v Československu

2.1.1. První knihovnický zákon

Již při vzniku Československé republiky v roce 1918 bylo na území státu poměrně velké množství knihoven, které však bylo v jednotlivých částech státu silně diferencované. Lišily se od sebe jednotlivé země (české země, Slovensko, Podkarpatská Rus), ale i kraje. Mezi různými druhy knihoven byly zastoupené nejvíce knihovny veřejné a spolkové. Za první republiky se společenský význam knihoven zvýšil. Knihovnického oboru se bezprostředně dotkly snahy o rozšiřování kultury a gramotnosti. Při přípravě knihovnického zákona bylo přihlíženo k zahraničním inspiračním zdrojům, především k anglo-americkému knihovnictví. V Československu však nebylo přistoupeno po vzoru Anglie k tak liberální verzi, nýbrž bylo knihovnictví více striktní a kontrolováno státem. V červenci roku 1919 byl vydán *Zákon o veřejných knihovnách obecních*,¹⁴ který nařizoval vytvoření veřejné knihovny v každé obci. Zároveň stanovoval vytvoření menšinových knihoven v obcích s početnější menšinou, případně vytvoření menšinového oddělení v již stávající knihovně. K zákonu byla vydána prováděcí nařízení, která specifikovala konkrétní podmínky. Každá knihovna měla mít půjčovnu, čítárnu a příruční knihovnu. Dále bylo upraveno finanční zajištění knihoven,¹⁵ stejně jako vzdělání knihovníků, obsah fondů nebo výpůjční doba. Zákonné opatření se však vztahovalo pouze na veřejné knihovny, vědecké a odborné knihovny byly izolovány.¹⁶ Knihovnictví spadalo pod ministerstvo školství a národní osvěty. V Čechách zákon vstoupil v platnost již v roce 1919, na Slovensku až o šest let později a při jeho zavádění do praxe asistovali čeští knihovníci. Na Podkarpatské Rusi zákon začal platit již v roce 1921.

Brzy byla založena Národní knihovna, jejímž primárním cílem bylo uchovávat dokumenty, které se týkají Československé republiky. Zároveň měla právo povinného výtisku, ovšem až od roku 1935. Na Slovensku vznikla v roce 1919 Knižnica Slovenskej univerzity a zároveň byla obnovena činnost Matice slovenskej,¹⁷ která vznikla již v roce 1863.

¹⁴ Zákon č. 430/1919 Sb. ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1919. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm

¹⁵ Finance zajišťuje politická obec.

¹⁶ Knihovny učených společností a spolků byly určeny pouze pro členy. Až do konce první republiky pro ně platil dekret dvorské studijní komise z roku 1825.

¹⁷ Matica slovenská je slovenské národní kulturní sdružení se sídlem v Martině. Od svého vzniku bylo jejím cílem sdružovat kulturní, osvětové a vědecké pracovníky, podporovat rozvoj slovenské literatury a umění a organizovat osvětovou činnost. Po federalizaci Československé republiky plnila spolu s Univerzitnou knižnicou v Bratislavě funkci ústřední knihovny Slovenska.

V roce 1920 byl založen Spolek československých knihovníků a jejich přátel,¹⁸ což umožnilo československému knihovnictví se podílet na mezinárodní spolupráci. Spolek záhy přistoupil k úmluvě o mezinárodní výměně publikací, účastnil se mezinárodních sjezdů a až do fašistické okupace byl členem knihovnické organizace IFLA.¹⁹ Mezi další aktivity spolku patřilo vydávání *Časopisu československých knihovníků*,²⁰ pořádání přednášek a popularizování knihovnického oboru na veřejnosti.

S přijetím knihovnického zákona bylo nezbytné vytvořit možnosti pro odpovídající knihovnické vzdělávání. Před rokem 1920 existovaly pouze knihovnické kurzy, které byly zpravidla několikátýdenní. To se změnilo založením jednoleté Státní knihovnické školy, jejímž ředitelem byl Z. V. Tobolka. Ta však ještě nebyla zahrnuta do soustavy odborných škol a všichni její vyučující byli externisté, takže měla spíše charakter nástavbových kursů. Krátce poté byla otevřena německá Státní knihovnická škola v Ústí nad Labem pro budoucí pracovníky v německých veřejných knihovnách.

Tobolka nebyl spokojen s organizací a úrovní Státní knihovnické školy a proto se snažil spojit studium s Karlovou univerzitou. To se mu podařilo a v roce 1927 byl habilitován prvním docentem knihovnědy. Na univerzitě byly zřízeny dvouleté knihovnické kurzy, které byly určeny výhradně pro knihovníky vědeckých a administrativních knihoven. Státní knihovnická škola prošla reorganizací a od roku 1928 byla určena výhradně pro knihovníky veřejných knihoven. Tento stav odráží rozpory mezi dvěma hlavními knihovnickými sítěmi, na jedné straně sítí veřejných a na druhé straně sítí vědeckých a odborných knihoven. Obdobný rozkol můžeme pozorovat i ve spolkovém životě, kde se kromě již zmíněného Spolku československých knihovníků a jejich přátel vytvořil samostatný spolek pro knihovny veřejné²¹ a samostatný pro vědecké.²²

Během prvních deseti let republiky byl v Čechách v podstatě splněn požadavek knihovny v každé obci. Brzy však nastal problém doplňování knihovních fondů, knihovnám často chyběly finanční prostředky. Začaly se objevovat první snahy o novelizaci knihovního zákona,

¹⁸ CEJPEK, Jiří, Ivan HLAVÁČEK a Pravoslav KNEIDL. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 150. ISBN 80-7184-163-3.

¹⁹ IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) je mezinárodní knihovnická organizace, zastupující všechny typy knihoven, jejím cílem je podpora spolupráce v této oblasti. Organizace byla založena v Edinburghu v roce 1927.

²⁰ Časopis vycházel nepřetržitě od roku 1922 do roku 1944.

²¹ Spolek veřejných obecních knihovníků byl založen v roce 1927, do jeho čela se postavil Jiří Mahen.

²² Československá knihovědná společnost byla založena v roce 1930 v čele se Z. V. Tobolkou.

kteře mĩřily pĩedeveřřĩm na organizační, finanční a právní otázky. K novelizaci vřak za první republiky nedořlo.

K závařněřřĩm problémũm vedla hospodářská krize, kteřá od roku 1929 zasáhla vřechny oblasti společnosti. Na poli knihovnictví vedla k výraznému sniřování financĩ, což postihlo hlavně veřejné knihovny. To znemořnilo pravidelné obnovování knihovního fondu. Přesto dořlo k nárázovému zvřšení pořtu řtenářũ, kteřĩ v knihách hledali náhradu za nákladněřřĩ formy kulturnĩho vyřitĩ.

Z důvodu krize se mezi knihovníky začĩnaly objevovat hlasy na sjednocení jednotlivých organizací, do řela těchto snah se postavil Jiřĩ Mahen. Výsledkem bylo sloučení Spolku řeskoslovenských knihovníků a jejich přátel a Spolku veřejných obecnĩch knihovníků, ke kterému dořlo v roce 1935.

Ve třĩcátých letech bylo i knihovnictví ovlivněno nástupem nacistického řeřimu v Německu. řeskoslovenský knihovnický tisk na svřých stránkách odsuzoval situaci v německých knihovnách, kde docházelo k ničení klasických děl svřetových autorũ a jejich veřejnému pálení, kritizoval zavedenou řařistickou cenzuru. Nacistická hrozba také vedla k budování opevnění financovaného z veřejného rozpořtu, takže knihovnám se přĩjmy přĩliř nezvřřily ani po odeznění hospodářské krize.

Po Mnichovské dohodě řeskoslovensko ztratilo spoustu veřejných, odborných i vřdeckých knihoven v odstoupeném pohraničí. řeské knihy v těchto knihovnách byly ničeny. Po vzniku Protektorátu řechy a Morava docházelo k odstraňování „závadné literatury“, což zahrnovalo pĩedeveřřĩm díla řidovských autorũ a politických emigrantũ, ale také například literaturu socialistickou a legionářskou. Uzavřenĩm vysokých řkol v listopadu 1939 bylo zruřeno vysokořkolské vzdělávání a na krátko uzavřena Národní a univerzitní knihovna, po opětovném otevření v prosinci 1939 byla přĩstupna pouze německým studentũm a profesorũm, zatímco řeřtĩ řtenářĩ museli řádat o speciální povolenĩ. Někteře knihovny byly zruřeny a jejich fondy hromadně páleny (např. knihovny řeskoslovenské obce sokolské). řkody na knihovnách a jejich fondech byly krátce po válce vyčĩsleny na hodnotu překrařující 179 milionũ korun.²³

²³ řeskoslovenské knihovnictví a Národní knihovna v průběhu druhé svřetové války. In: *Knihy znovu nalezené* [online]. Praha: Národní knihovna řR, © 2015 [cit. 2016-07-01]. Dostupné z: <http://knihyznovunalezene.eu/cs/zajimavosti/nk-behem-valky.html>

2.1.2. Zákon o jednotné soustavě knihoven

Po skončení druhé světové války dochází k obnově knihovnictví, uzavřené knihovny jsou znovu otevřeny, obnovují se knihovní fondy a vyřazuje se fašistická literatura. Již v červnu 1945 vzniká Svaz českých knihovníků, který sjednotil rozštěpené spolky z předválečného období. Na Slovensku je založen o půl roku později Svaz slovenských knihovníků. Oba svazy jsou poté sloučeny ve Svaz československých knihovníků (dále Svaz). Ten byl až do roku 1948 základnou, na níž se rozhodovalo o příštím směřování knihovnictví. Část vedení Svazu se přikláněla k návratu prvorepublikových poměrů a snažila se novelizovat první knihovní zákon, zatímco druhá část vítala nástup komunistického režimu. Ve Svazu došlo ke střetu poté, co komunistická část vedení přijala usnesení ÚV KSČ o vytvoření Gottwaldových knihoven v základních organizacích KSČ. Reakcí na to byla rezignace druhé části ze svých funkcí na znamení protestu.²⁴ Završením tohoto procesu byl únorový převrat 1948, po kterém došlo k propouštění protikomunistických pracovníků a role knihovnictví se proměnila.

V květnu 1948 byl uspořádán první sjezd českých a slovenských knihovníků v Brně.²⁵ Zde se poprvé sešli představitelé všech typů československých knihoven a vyhlásili program výstavby knihovnictví. Hlavním tématem sjezdu bylo projednávání návrhu nového knihovního zákona, který vypracoval Svaz československých knihovníků, a jehož základem bylo vytvoření jednotné soustavy knihoven, plánovitý rozvoj a inspirace leninskými principy ze Sovětského svazu. Návrh zákona byl však předčasný a při projednávání v Národním shromáždění byl pozastaven. Dalším tématem sjezdu bylo vzdělávání knihovníků a byl formulován požadavek na samostatné vysokoškolské vzdělání. Následně bylo zahájeno studium na katedře lidovýchovy a knihovnictví na Pedagogické fakultě Karlovy univerzity a předchozí dvě možnosti studia byly zrušeny.²⁶ Po dvou letech byl obor převeden na Filozofickou fakultu a v roce 1960 na nově zřízenou Fakultu osvěty a novinářství. Mezi další požadavky sjezdu patřilo zlepšení mezinárodní výměny knih a odstranění „škodlivé literatury“ z knihovních fondů.

Od roku 1948 dochází na poli knihovnictví k podstatným změnám. Knihovny již jsou podřízeny komunistickému režimu, silně se změnila skladba fondů, z kterých byla odstraněna protisocialistická a protisovětská literatura a na druhou stranu byly naplněny literaturou marxistickou a leninskou. Proměnou prošly také poskytované služby, knihovníci měli v popisu

²⁴ CEJPEK, Jiří. *Československé knihovnictví. Poslání a organizace. Vysokoškolská učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1967, s. 48. Učebnice pro vysoké školy.

²⁵ Tamtéž, s. 49.

²⁶ Kurzy na Stání knihovnické školy a dvouleté knihovnické kurzy na Karlově univerzitě.

práce propagaci žádoucích knih. K tomu pomáhalo také budování volného výběru, jehož uspořádání mělo sloužit stejnému účelu. Vytvořil se nový typ knihovníka – „socialisticky uvědomělého kulturního pracovníka“.²⁷ Také vznikají nové typy knihoven, závodní knihovny ROH²⁸ a knihovny v organizacích Komunistické strany Československa. Změnila se zahraniční orientace. Tradiční prvorepublikový vliv anglo-amerického a skandinávského knihovnictví ustal a místo něho nastoupil vliv Sovětského svazu a celého východního bloku. Změna orientace však nenastala hned. Krátce po skončení druhé světové války vstoupil Spolek československých knihovníků do IFLA, ale již v roce 1949 zanikl a československá účast v této organizaci byla přerušena. Spolupráce se Sovětským svazem se výrazně zintenzivnila až po zájezdu první delegace československých knihovníků do SSSR v roce 1955. V padesátých letech se postupně obnovovaly zahraniční styky i se západními zeměmi. Roku 1953 Československo vstoupilo do UNESCO, 1958 do FID²⁹ a o rok později se navrátilo do IFLA.

Jelikož Svaz československých knihovníků v roce 1949 přestal fungovat, chyběla knihovníkům nějaká platforma. Začalo se jednat o vytvoření Ústřední knihovnické rady³⁰ (ÚKR), k čemuž došlo roku 1955. ÚKR byl poradní orgán ministerstva školství a kultury, pod které spadaly knihovny. Na Slovensku plnila podobnou úlohu Slovenská knižničná rada, která se stala poradcem poverence pro školství a kulturu.

Stále však byly velké rozdíly mezi lidovými knihovnami ve městech a na vesnicích. Určité řešení představovalo vytvoření třístupňové sítě lidových knihoven. Knihovny byly rozděleny na místní, okresní a krajské. Krajské a okresní metodicky pomáhaly knihovnám

²⁷ CEJPEK, Jiří. *Československé knihovnictví. Poslání a organizace. Vysokoškolská učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1967, s. 51. Učebnice pro vysoké školy.

²⁸ Závodní knihovny ROH byly osvětové knihovny rozmístěné podle zaměstnání. Zpočátku v nich některé lidové knihovny viděly konkurenci.

²⁹ FID (Mezinárodní federace pro informace a dokumentaci) byla mezinárodní organizace, která sjednocovala osoby a organizace, které se zabývaly shromažďováním, organizací a šířením vědeckých a technických informací. Šlo o koordinační středisko. FID byla založena v roce 1895 v Bruselu a rozpustila se v roce 2002.

³⁰ „Ve své činnosti se Ústřední knihovnická rada zaměřuje především na plánovitý rozvoj a výstavbu knihoven jednotné soustavy podle potřeb socialistické výstavby, spolupráci knihoven při uskutečňování stranických a vládních usnesení, vědecko-metodickou činnost v knihovnictví a bibliografii, doplňování a využívání knihovních fondů, dovoz zahraniční literatury a mezinárodní výměny, rozvoj individuální a kolektivní práce se čtenářem, zejména na práci s dětmi a mládeží v knihovnách, rozvoj socialistické soutěže v knihovnictví, propagaci knih a knihoven a publikační činnost v knihovnictví, koordinaci školení knihovnických pracovníků, plánování potřeby a rozmísťování knihovnických kádrů a materiálních podmínek knihovnických pracovníků.“: CEJPEK, Jiří. *Československé knihovnictví. Poslání a organizace. Vysokoškolská učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1967, s. 70. Učebnice pro vysoké školy.

venkovským a tím se snažily tyto rozdíly překonat. Roku 1950 byla také zahájena soutěž „Budujeme vzornou lidovou knihovnu“, která zvýšila zájem národních výborů jakožto správních orgánů o lidové knihovny.

Ideální situace nebyla ani ve vědeckých knihovnách. Již z období prvorepublikového vývoje byly silně odděleny od knihoven lidových. Od roku 1945 se začaly pomalu začleňovat do jednotné soustavy, docházelo ke spolupráci. Roku 1952 se konala celostátní ideologická konference studijních knihoven, která měla nastavit linii ideových základů vědeckých knihoven.

V padesátých letech zesílilo volání po jednotné soustavě knihoven. Roku 1956 bylo vytvořeno ministerstvo školství a kultury, pod které spadalo řízení knihoven lidových, vědeckých, muzejních, vysokoškolských i školních. K podobné změně došlo i na Slovensku. Sjednocení těchto typů knihoven pod jedno ministerstvo vedlo k rozvoji vzájemných vztahů a spolupráce. Řízení však nebylo uspokojivé, nebyly reflektovány specifické potřeby jednotlivých typů knihoven a nebyly řešeny především materiální problémy.

Stále více byla pocíťována nutnost přijmout nový knihovní zákon. Zákon z roku 1919 již nevyhovoval, bylo třeba jednotlivé knihovní sítě sjednotit. Také nad touto otázkou se zamýšlel druhý celostátní sjezd československých knihovníků konaný roku 1958 v Bratislavě. Sjezdu předcházela diskuzní příprava a řešily se aktuální problémy.

V následujícím roce, 9. července 1959, byl přijat *Zákon o jednotné soustavě knihoven*. Ke snahám o vytvoření jednotné soustavy vedly stoupající požadavky na literaturu a z toho vyplývající nutnost spolupráce knihoven, aby mohly být tyto potřeby uspokojeny. Spolupráce umožnila vytváření souborných katalogů, meziknihovní výpůjční službu, koordinaci, pomoc větších knihoven menším atd.

Již v úvodním odstavci zákona je stanoveno socialistické směřování knihovnictví.³¹ Dále je určena povinnost knihoven obstarat čtenáři na požádání knihu nebo jiné dokumenty z ostatních knihoven pomocí meziknihovní výpůjční služby. K lepší koordinaci má sloužit

³¹ „Posláním knihoven, důležitého a účinného masového činitele socialistické výchovy, je přispívat k všestrannému vzdělání pracujících v duchu vědeckého světového názoru a pomáhat při zvyšování jejich politické, kulturní a odborné úrovně, zvláště pak přispívat k rozvoji vědy a techniky, k šíření jejich poznatků a poskytovat pomoc při řešení politických i hospodářských úkolů a při rozvíjení tvůrčí iniciativy lidu v boji za vítězství socialismu.“: Zákon č. 430/1919 Sb. ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1919. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm

povinnost každé knihovny (kromě knihoven ozbrojených sil) přihlásit se do evidence příslušného národního výboru. Ústřední knihovnou jednotné soustavy se stává Státní knihovna Československa, která plní funkci národní knihovny, provádí bibliografickou práci, zpracovává teoretické otázky knihovnictví a poskytuje metodickou pomoc ostatním knihovnám. Jednotlivé sítě tvoří „knihovny lidové, školní, vědecké, knihovny Revolučního odborového hnutí, technické knihovny, knihovny akademií věd, zdravotnické, knihovny ozbrojených sil apod.“³²

Základem jednotné soustavy jsou lidové knihovny, tvořící nejrozsáhlejší síť. Zákon potvrzuje dělení na krajské, okresní a místní lidové knihovny. Jsou zřízeny v každé obci a zakládá, udržuje a řídí je příslušný národní výbor. Ten také stanoví plán rozvoje a provádí jejich kontrolu.

Ústřední řízení knihoven náleží ústředním úřadům a orgánům, které je zřizují. Ministerstvo školství a kultury sleduje činnost všech knihoven jednotné soustavy a navrhuje opatření. V zákoně je pamatováno i na Ústřední knihovnickou radu, které zůstává role poradní a iniciativní, její členové jsou jmenováni ministrem školství a kultury. Na Slovensku má obdobnou funkci Slovenská knižničná rada. Krajské a okresní národní výbory využívají jako poradní orgány krajské a okresní knihovnické komise.³³

Za hmotné zajištění knihoven mají zodpovědnost úřady a orgány, které knihovny zřizují. Kvalifikační předpisy knihovníků vydají příslušné ústřední orgány a úřady po dohodě s ministerstvem školství a kultury.

Zákon nabyl účinnosti dne 1. srpna 1959. Některá ustanovení byla rozvedena vyhláškou z roku 1963.³⁴ V šedesátých letech se však začaly objevovat nové problémy.³⁵ Řídící orgány nebyly dostatečně připraveny na náročné řízení celých knihovních sítí. Teorie a metodika řízení a plánování nebyla dostatečně propracována. Zákon podcenil technickou základnu, o které se vůbec nezmiňuje. Koordinace a centralizace však technickou základnu neoddělitelně potřebuje.

³² Zákon č. 430/1919 Sb. ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1919. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm

³³ Po vydání zákona o národních výborech 25. 5. 1960 přešla tato funkce na aktivity pro knihovny jednotné soustavy školských a kulturních komisí krajských a okresních národních výborů.

³⁴ Vyhláška ministerstva školství a kultury ze dne 25. června 1963 o evidenci knihoven jednotné soustavy, o meziknihovní výpůjční službě a o přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů.

³⁵ CEJPEK, Jiří. *Československé knihovnictví. Poslání a organizace. Vysokoškolská učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1967, s. 73. Učebnice pro vysoké školy.

Dalším problémem bylo vytvoření obrovského množství knihoven s velmi malými fondy, které nejsou schopny uspokojovat čtenářské potřeby. Z toho důvodu se začínaly ozývat hlasy na sjednocování malých knihoven. Další kritika byla zaměřena na sledování především formálních znaků knihoven (statistiky, počet čtenářů, výpůjček, uspořádaných akcí), zatímco kvalitativní znaky se přehlížely. V této situaci československé knihovnictví vstupuje do období tzv. Pražského jara, kdy se společně se zastavením cenzury otevírají možnosti nezastřené kritiky.

2.2. Politická a společenská situace v období Pražského jara

V průběhu šedesátých let docházelo v Československu k postupnému uvolňování režimu a následnému utváření reformního hnutí, což vycházelo z vnitrostátních příčin, ale také to souviselo s mezinárodní atmosférou probíhající studené války. Na Západě byla v šedesátých letech uplatňována politika „détente“, jejímž cílem byla snaha o uvolňování napětí mezi západním a východním blokem. Kritika stalinismu roku 1956 umožnila zahájit novou cestu a kriticky hodnotit minulé roky. Další příčinou ke snahám o reformy byla hospodářská krize v letech 1962 – 1964, která vedla k vytvoření ekonomické reformy. Vliv zastánců reformu se rychle šířil mezi komunistickými představiteli i mezi občany, naráželi však na tlak jejich odpůrců, které představovala především část vedoucích komunistických funkcionářů v čele s Antonínem Novotným, prezidentem republiky a prvním tajemníkem ÚV KSČ. Významným mezníkem se stal IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, konaný v červnu 1967, na kterém spisovatelé ostře vystoupili nejen vůči kulturní politice, ale kritizovali celkově politické poměry v zemi. Reakcí strany byl postih celého svazu spisovatelů, jemuž byly odebrány *Literární noviny* a převedeny pod ministerstvo kultury a informací. *Literární noviny* byly platformou spisovatelů, kde se objevovaly články hodnotící minulost i současný politický vývoj, podle ideologické komise ÚV KSČ „aktivizují[cí] k vyzývané činnosti různé nekalé živly“.³⁶ Z toho důvodu již delší dobu probíhaly spory mezi spisovateli a představiteli moci o profil tohoto listu a jeho politické zaměření. Postih svazu spisovatelů byl vyústěním dlouhodobého konfliktu.

Protireformní část vedení se bála o oslabení postavení komunistické strany a ohrožení režimu. K ostřejším sporům na půdě ÚV KSČ došlo na schůzi v září 1967, kde Antonín Novotný odsuzoval vládu, když tvrdil, že „vláda nevládne, což se projevuje i v práci orgánů a institucí státní moci, společenské organizace se neřídí stranickými usneseními“³⁷ a požadoval „disciplínu a návrat k třídní kádrové politice“.³⁸ Na této schůzi také vydal administrativní opatření proti spisovatelům. Následovalo jednání 30. – 31. října, na kterém se střetl s Novotným Alexander Dubček. Tento konflikt měl již vážnější dopady. Na půdě ÚV KSČ se vytvořily dvě strany, strana Novotného viděla příčiny politické krize v přílišné liberalizaci, zatímco druhá

³⁶ KAPLAN, Karel. „Všechno jste prohráli!“. *co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1997, s. 27. ISBN 80 237 3549-7.

³⁷ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Antonín Novotný - vzestup a pád "lidového" aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 263. ISBN 978-80-87474-08-2.

³⁸ Tamtéž, s. 265.

strana uznávala nutnost změnit postavení komunistické strany, která již společnost nemá řídit, nýbrž vést.

Novotný se snažil kritiky odstranit, ale zjistil, že nemá dostatečnou podporu. Žádal o pomoc Sovětský svaz, Brežněvova návštěva v Praze mu však nepomohla, jelikož po zjištění, jaké má postavení ve straně, mu pomoc odmítnul. To značně oslabilo Novotného pozici. Na prosincovém zasedání ÚV KSČ byl opět podroben kritice, přičemž byl vznesen požadavek rozdělení funkcí. Funkce prezidenta republiky a prvního tajemníka KSČ již neměla být kumulována v jedné osobě. Po dlouhých jednáních a silném tlaku okolí se Novotný rozhodnul dát funkci k dispozici. 5. ledna 1968 se předsednictvo shodlo na jeho nástupci ve funkci prvního tajemníka. Stal se jím Alexander Dubček. Prezidentská funkce měla prozatím ještě Novotnému zůstat. Přesto šlo o první krok na cestě k reformám, v komunistické straně se zvýšil počet jejich příznivců. Občané však změnu ve vedení chápali pouze jako personální výměnu, o kterou příliš nejevili zájem. K takovému výkladu vedly také zkreslené oficiální informace.

Politické diskuze však již byly otevřenější, odrážely změněný poměr k občanům, již se s nimi začalo počítat jako s politickou silou. To se promítlo i při přípravě akčního programu KSČ,³⁹ jehož jádrem měl být „rozvoj socialistické demokracie“. Návrh akčního programu KSČ byl připraven koncem února a stanovil přeměny ve všech oblastech činnosti strany a společenského života. Snažil se vysvětlit příčiny a směr nové politiky. V březnu byl zveřejněn a setkal se s pozitivním ohlasem. Schválen ÚV KSČ byl ale až 5. dubna, kdy už se zdál být nedostatečným.

Zájem občanů o politické dění podnítila aktivita hromadných sdělovacích prostředků, které na přelomu února a března samy podlomily systém cenzury, když začaly hromadně psát o dosud zakázaných tématech. Předsednictvo ÚV KSČ zrušení cenzury 6. března potvrdilo.⁴⁰ Rozšíření diskuzí a veřejné kritiky vedlo k formulaci různých druhů požadavků, od mzdových a sociálních, ekonomické reformy až k požadavku rehabilitace obětí perzekuce. Tyto požadavky vyjadřovaly reálné zájmy obyvatel, které však dosud nesměly být vyřčeny. Většinu z nich však nebylo možné splnit okamžitě. Reformní hnutí rychle získávalo širokou základnu, jeho společným cílem byla reforma režimu, neboli vytvoření tzv. socialismu s lidskou tvář.

³⁹ Akční program KSČ stanovil základní prvky nové politické linie. Vymezoval změny v oblasti politické, ekonomické, kulturní a zahraniční politiky. Tyto změny měly být uskutečněny v průběhu následujících dvou let.

⁴⁰ Ke změně tiskového zákona došlo až 26. června 1968, nově vypracovaný zákon označuje cenzuru jako nepřípustnou.

V konkrétních požadavcích však bylo hnutí silně diferencované. Pomalu se začal měnit politický systém, objevovaly se prvky do té doby nemyslitelné, jako je veřejné mínění, necenzurovaná média, formování občanské společnosti. Vedoucí komunistické instituce na tyto faktory začaly brát ohled.

Reformní hnutí také aktivizovalo odpůrce reformy, tedy Antonína Novotného a jeho příznivce, kteří se snažili proti reformám bojovat. To však dále podnítilo proti Novotnému ve straně opozici a zároveň byla zahájena výměna komunistických představitelů, k moci se dostávali příznivci reformního směru. Novotný politickému tlaku ustoupil a 21. března podal demisi, na prezidentském postu ho vystřídal Ludvík Svoboda.

Jedním z důležitých úkolů reformního procesu byla změna státoprávního uspořádání československého vztahu. Tento požadavek stál hlavně v popředí slovenských snah a způsobil rozpory mezi Čechy a Slováky o konkrétní podobě federalizace. Dalším sporným bodem byl její termín, Slováci trvali na dni 28. října, zatímco čeští představitelé se přikláněli spíše ke konci roku 1968. Z důvodu zaměření centra pozornosti na federalizaci nebyl na Slovensku takový zájem o jiné reformy.

Na změněnou atmosféru reagovali různé společenské a zájmové organizace, měnilo se vedení odborových svazů, které se snažily o zlepšení stávajících poměrů na pracovištích, stejně jako o uznání své politické funkce. Od ledna narůstala společenská angažovanost kulturních svazů, které se vyjadřovaly k politickým záležitostem, formulovaly návrhy a vedly diskuze. Ve společnosti rostla jejich autorita, stejně jako počet čtenářů jejich tisku, zejména obnovených *Literárních listů* a *Kulturného života*.

Komunistická strana měla za úkol naplnit akční program KSČ, zorganizovat společenskou reformu ve všech oblastech. Nebyla na to však připravena a na cestě bylo mnoho překážek. Nejpodstatnější z nich byla nejednotnost. Vytvořily se v podstatě tři skupiny, jednu skupinu tvořili odpůrci reformy (postupně se dostávali do izolace) a příznivci se dělili na radikálnější a konzervativnější, na ty, kteří chtěli v reformě pokračovat a na ty, kterým stačily již provedené změny. Dalším problémem bylo pojetí politického pluralismu a otázka vedoucí role komunistické strany. Vedoucí představitelé sice uznávali opozici názorovou, ale s politickou opozicí mimo Národní frontu nesouhlasili. Nekomunistické strany⁴¹ se snažily vymanit z dosavadní podřízenosti. Obnovit se pokusila sociální demokracie, avšak neúspěšně.

⁴¹ Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Strana obrody a Strana slobody.

5. dubna byl založen Klub angažovaných nestraníků (KAN),⁴² další významnou organizací byl Klub 231 (K231), což byla skupina politických vězňů, kteří požadovali důslednou rehabilitaci včetně potrestání viníků. Na Slovensku vznikla obdobná Organizácia na ochranu ľudských práv. Obě organizace představovaly určitou opozici vůči vládnoucí moci.

Po čtyřech měsících se reforma dostala do určité krize, představy a požadavky se uskutečňovaly příliš pomalu, vzestup politické aktivity ustal, politická diferenciacie se prohlubovala. K tomu se ještě přidal tlak Moskvy, který se stále stupňoval. V československé politice se vytvořily dvě koncepce, jedna tvrdila, že se ve společnosti formují protisocialistické skupiny, proti kterým je třeba rozhodně zasáhnout a de facto zastavit reformu, zatímco druhá viděla v uskutečňovaných reformách správnou cestu socialismu. Na začátku května došlo k jednání mezi Československem a Sovětským svazem, na kterém Brežněv jasně varoval před narůstáním protisocialistických a kontrarevolučních sil a po Dubčekovi požadoval nápravu. Ten se po návratu rozhodl pro změnu v hodnocení situace a došel k názoru, že je třeba sovětské varování uposlechnout a proti tzv. pravicovým silám vystoupit. Komunistická strana tuto změnu přijala rozporně, ale bylo vyjádřeno přesvědčení, že se pravicové síly vyskytují převážně v KAN a K231.

Na druhou stranu postupně docházelo ke stabilizaci. Ve středu zájmu byl opět akční program KSČ. Urychleně se připravovaly slíbené reformní zákony,⁴³ dále docházelo k postupné výměně vedení na ministerstvech. Zvyšoval se zájem věnovaný ekonomice. Pokusem o větší aktivizaci občanů byla Vaculíkova výzva *Dva tisíce slov*, kterou zveřejnil tisk 27. června.⁴⁴ Obsahovala kritiku minulosti a vývoje komunistické strany, její spojení se státem, absenci opozice a ztrátu důvěry občanů k politickému řízení. Dále popisovala současné problémy reformy a nechyběly ani konkrétní rady, jakým způsobem tyto problémy změnit. Předsednictvo ÚV KSČ výzvu odsoudilo jako útok proti vedení KSČ a jako ohrožení reformního směru. Silně ji kritizovala Moskva, která ji považovala za výzvu ke kontrarevoluci. Naopak kulturní svazy se za *Dva tisíce slov* postavily a na schůzích tomuto dokumentu vyjadřovaly podporu.

V červnu a červenci hrály důležitou roli přípravy mimořádného sjezdu KSČ, který byl svolán na 9. září. Zde se mělo rozhodnout o budoucnosti reformy, mělo dojít ke střetu s jejími odpůrci. Z toho důvodu byli pečlivě vybíráni delegáti a projednával se chystaný program.

⁴² Cílem KAN bylo vyjadřovat a prosazovat zájmy nestraníků, problémem však byla jejich rozmanitost a častá protichůdnost.

⁴³ Např. Zákon rehabilitační, tiskový, zákon o federaci, zákon o cestovních dokladech.

⁴⁴ Výzvu zveřejnily Literární listy, Práce a Mladá fronta.

Přípravy ukázaly, že v čele komunistických organizací je již většina proreformních představitelů.

V této době se však již stupňoval tlak Moskvy a varšavské pětky. Jejich vliv vyplýval z příslušnosti Československa k sovětskému bloku a s tím souvisejícím členstvím v RVHP⁴⁵ a ve Varšavské smlouvě,⁴⁶ kde měl hlavní slovo Sovětský svaz. Ten vykonával tlak na Československo již od ledna a s pokračováním reformu se naléhání stupňovalo. Velmi ostrou kritiku si Dubček vyslechl již na drážďanském setkání v březnu, kam bylo pozváno ještě Polsko, Maďarsko, Bulharsko a NDR. Setkání sice nesplnilo představy Moskvy, ale položilo základ „varšavské pětky“, která nadále hrála velkou roli ve stupňování nátlaku zvenčí. Další kritika následovala na květnovém setkání československého vedení v Moskvě, Brežněv tak reagoval na vzrůstající politickou aktivitu předchozího měsíce. Toto byl druhý sovětský oficiální pokus zastavit reformu pomocí vedení KSČ. Přestože přibýly ultimativní požadavky, setkání nepřineslo očekávaný výsledek. Další akcí Sovětského svazu bylo vojenské cvičení států Varšavské smlouvy na československém území, které mělo zastrašit tzv. pravicové síly a oddalování odchodu vojsk způsobilo ve veřejnosti nervozitu. V té době se již v SSSR reálně uvažovalo o násilné intervenci, vojenské cvičení mělo být kromě zastrašení i její případnou přípravou.

V červenci se připravovala další schůzka socialistické pětky s vedením Československa, které od každé země dostalo dopis s pozvánkou na společnou schůzku ve Varšavě. Dopisy upozorňovaly na kontrarevoluci v Československu a neschopnost nebo neochotu vedení Československa zasáhnout, což může vést ke špatným následkům. Předsednictvo ÚV KSČ nesouhlasilo s formou plánovaného setkání a místo něho navrhovalo dvoustranné jednání se SSSR na československém území. Setkání pěti států ve Varšavě však stejně proběhlo a nepřítomnost Československa byla chápána jako velký prohřešek a byl mu odeslán tzv. varšavský dopis, který obsahoval opět kritiku a výzvu k politickému zásahu vůči protisocialistickým silám. Zároveň vysvětloval, že ohrožení socialismu v Československu je záležitostí celého socialistického tábora, což znamenalo jistou výhrůžku. Odpovědí ÚV KSČ bylo vyvrácení kritiky a odmítnutí mezinárodní pomoci pětky bránit socialismus v jiné zemi.

⁴⁵ Rada vzájemné hospodářské pomoci byla mezinárodní hospodářská organizace, která vznikla v roce 1949 a sdružovala socialistické státy východního bloku.

⁴⁶ Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci byl vojenský pakt zemí východního bloku, který vznikl 14. května 1955 ve Varšavě. Členem bylo Československo, Polsko, Maďarsko, Německá demokratická republika, Bulharsko, Rumunsko, Albánie a Sovětský svaz.

Oba dopisy byly zveřejněny a měly u československé veřejnosti zcela opačný účinek, než jaký pětka očekávala. Sjednotil občany v boji za suverenitu své země. Dubček dostal během prvních dvou dní přes 4700 souhlasných rezolucí, dopisů a telegramů.⁴⁷ Občané chápali nátlak pětky jako hluboké vměšování se do vnitřních záležitostí státu. Okamžitě stoupla důvěra občanů v KSČ a v politiky, kteří odolávali tlaku Moskvy. Pouze menšina politiků usilovala o přátelství se SSSR za každou cenu.

Nadále se jednalo o setkání ČSSR se SSSR, ke kterému došlo 29. července v Čierne nad Tisou. Dubček zde odsoudil varšavský dopis a snažil se obhájit svoji reformní politiku. Brežněv požadoval odstranění jevů, kritizovaných ve varšavském dopise. Československou delegaci ale znevýhodňovala její nejednotnost, mezi představiteli byli lidé souhlasící se sovětskou politikou (Biľak, Kolder a Švestka). Výsledkem jednání byly pouze ústní sliby nápravy. Následovalo setkání pětky s KSČ v Bratislavě 3. srpna, jehož předmětem byla spolupráce socialistických zemí. Nejednalo se tedy přímo o Československu, ale v prohlášení se zdůrazňovala společná povinnost zúčastněných zemí chránit existující zřízení v každé z nich. Prohlášení bylo v Československu přijato rozporně, ale převažoval optimismus, především u veřejnosti, že je již hrozba intervence zažehnána.

Po těchto schůzích Moskva požadovala plnění slibů z Čierne nad Tisou, nebyla však spokojena s rychlostí jejich plnění.⁴⁸ K tomu se přidali odpůrci reformy (Biľak, Kolder, Indra, Kapek a Švestka), kteří se již 3. srpna rozhodli poslat Brežněvovi tzv. zvací dopis, ve kterém žádali sovětské vedení o pomoc proti kontrarevolučním silám. Rozhodnutí o intervenci bylo v Moskvě přijato 18. srpna. V noci z 20. na 21. srpna začala vojska varšavské pětky⁴⁹ obsazovat zem. Sověti počítali s tím, že se jejich příznivcům v ÚV KSČ podaří prosadit výzvu k občanům, že jde o „bratrskou pomoc“, v čemž však neuspěli. Místo toho bylo vydáno prohlášení k lidu, že jde o obsazení země proti vůli ústavních orgánů a bez jejich vědomí. Reakcí byl silný odpor občanů, který určitým způsobem řídil vysočanský sjezd KSČ, mimořádně svolaný 22. srpna. Aktivně se zapojila celá společnost v boji proti intervenci, v boji za suverenitu vlastní země.

⁴⁷ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1967-1969. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 57. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-26142-6.

⁴⁸ Postupně byly prováděny tyto změny: omezení činnosti K231, nepřipuštění KAN jako organizace a sociální demokracie jako nové strany, personální požadavky. Problém představoval požadavek obnovení cenzury.

⁴⁹ Podle tehdejších zpráv armádního velení šlo o 27 bojových divizí, 800 letadel, více než 6300 tanků, více než 200 děl a silnou leteckou armádu.

Převažující formou byl pasivní odpor, čímž se vojska dostala do určité izolace. 24. srpna proběhla hodinová generální stávka. Okupační vojáci zabili 90 občanů a těžce jich zranili 301.⁵⁰

Hned po okupaci došlo k zatýkání politických představitelů,⁵¹ kteří byli odvezeni do Sovětského svazu. 23. srpna bylo zahájeno jednání mezi československou a sovětskou delegací v Moskvě. Výsledkem jednání byl moskevský protokol, kterým se KSČ zavazovala ke splnění sovětských požadavků z Čierné, dále k zákazu „protisocialistických“ organizací, obnově cenzury, odvolání z funkcí těch, kteří vystupují proti SSSR a zneplatnění vysočanského sjezdu. Sovětská delegace výměnou za to slíbila nevměšování svého vojska do vnitřních záležitostí ČSSR a jednání o podmínkách jeho pobytu. Protokol podepsali všichni kromě Františka Kriegela. Po návratu delegace začala KSČ připravovat změny pro splnění moskevského protokolu. Dubček se stále snažil pokračovat v reformě, jen ji podstatně omezit, ale cílem Moskvy byla její úplná likvidace. Odpůrci reformy byli povzbuzeni sovětskou intervencí a sami začali ostře vystupovat.

Nepříjemné bylo jednání o odchodu sovětských vojsk. Sovětská strana usilovala o jejich dlouhodobý pobyt, s čímž českoslovenští představitelé nemohli souhlasit. Nakonec byla 16. října uzavřena smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk, v zemi zůstalo 75 000 vojáků. Poslední vojáci odešli až po sametové revoluci.

Moskva požadovala výraznější změnu politického kurzu, změnu v hodnocení vývoje po lednovém plénu ÚV KSČ, viditelnější kádrové výměny. Reformní skupina se postupně rozpadala, k čemuž vedlo názorové štěpení, ale i kádrové změny. K moci se dostávali zastánci promoskevské linie. Z původních reformních plánů byl naplněn požadavek federalizace. 27. října byl přijat zákon o federaci a zákon o postavení národností, 1. ledna 1969 vstoupily v platnost. Občané postupně přestávali věřit v možnost pokračování reformy a začala převládat pasivita. Tu se pokusil prolomit Jan Palach a po něm i další „živé pochodně“. Silný politický ohlas veřejnosti způsobilo vítězství československých hokejistů nad Sověty na mistrovství světa. Na Václavském náměstí se sešlo přes 150 tisíc demonstrantů. To vyvolalo ostrou reakci Moskvy, požadovala okamžitá opatření, v opačném případě hrozila vlastním zásahem. 17. dubna Dubček rezignoval na funkci prvního tajemníka, nahradil ho Gustáv Husák. Zároveň bylo zvoleno nové předsednictvo ÚV KSČ. Cestě k normalizaci již nic nebránilo.

⁵⁰ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1967-1969. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 69. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-26142-6.

⁵¹ Zatčeni byli: Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, Špaček a Šimon.

Pražské jaro bylo pokusem o reformu komunistického režimu, o vytvoření „socialismu s lidskou tvář“. Neúspěch však způsobila nejednotnost proreformních představitelů, nejistota v otázkách, kterých chtěli dosáhnout, pomalé vypracování plánu reformy a nepříznivá mezinárodní situace. Západní země se do záležitostí východního bloku nehodlaly vměšovat a Sovětský svaz nehodlal v jednotlivých zemích dopustit samostatnou politiku. Obával se ztráty Československa, stejně jako rozšíření reformního hnutí za jeho hranice. Dalším faktorem pro zásah bylo, že ČSSR byla jednou z mála zemí východního bloku, na jejímž území neměl dosud dislokována svá vojska. Po neúspěchu politického řešení v podobě „domlouvání“ se rozhodl pro řešení vojenské. Následné období normalizace potvrdilo, že zásah proti reformnímu hnutí byl úspěšný.

3. Požadavky knihovníků a kritika současného stavu

Uvolnění poměrů a zastavení cenzury na jaře 1968 umožnilo otevřeně kritizovat stávající poměry. Knihovníci na to reagovali vytvořením předsjezdové diskuzní tribuny na stránkách Čtenáře.⁵² Měla to být příprava témat na plánovaný III. celostátní sjezd knihovníků na jaře následujícího roku. Probíraná témata jsou bohatým zdrojem informací o fungování knihovnického oboru. Poprvé byly diskutované problémy otištěny v dubnovém čísle a již zde zazněla ostrá kritika knihovnických poměrů, která v následujících číslech pokračovala. V květnovém čísle Čtenář zveřejnil výsledky knihovnické konference, která se sešla 21. března a jejímž hlavním tématem byla kritika způsobu řízení ministerstvem kultury a informací. Konference se zúčastnili také zástupci ministerstva a dostali prostor k obhajobě. Jejich vystoupení však stížnosti neumlčelo. Výsledkem konference byla rezoluce odeslaná Ústřednímu výboru KSČ, Dubčekovi a příslušným ministerstvům, která vyjadřovala podporu lednovému plénu ÚV KSČ a reformnímu procesu. Dále požadovala změnu v řízení a vytvoření nadresortního řídicího orgánu, zrušení právních norem týkajících se prohibiční literatury a zvýšení přísunu zahraniční devizové literatury. V neposlední řadě zdůrazňovala rozhodnutí vytvořit svaz knihovníků, jakožto dobrovolnou organizaci. Tyto požadavky se nadále objevovaly v knihovnických diskuzích, na schůzích a konferencích.

Následující podkapitoly představí nejčastěji probírané oblasti a nejvíce kritizované problémy, stejně jako návrhy na jejich řešení. Reakce na tyto stížnosti se zase objevují v článcích o výsledcích jednání s politickými představiteli nebo v záznamech jednání z konferencí.

3.1. Řízení a organizace

3.1.1. Řízení knihovnictví

Nejvíce kritizovanou oblastí bylo řízení knihovnictví, které spadalo do kompetence ministerstva kultury a informací. Knihovníci si stěžovali na nedostatečnou dlouhodobou koncepci rozvoje. Ministerstvo sice připravovalo dokument *Zásady dalšího rozvoje jednotné soustavy knihoven*,⁵³ jehož návrh byl zveřejněn v dubnových dnech, byl pro ně však příliš obecný, nedostatečně řešil konkrétní problémy a Státní knihovna ČSSR jej odmítla.⁵⁴

⁵² Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 107-115.

⁵³ VINÁREK, Josef. Sovětský příklad – dobrý příspěvek do předsjezdové diskuze. *Knihovník*. 1968. č. 4. s. 110.

⁵⁴ Dokument byl po úpravách přijat v roce 1971. Jeho základem byl úkol dobudování okresních knihoven jakožto regionálních středisek všech sítí.

Dalším problémem byl dosavadní direktivní přístup v řízení bez ohledu na zpětnou vazbu. Ministerstvo kultury a informací již rok nesvolávalo Ústřední knihovnickou radu,⁵⁵ čímž nedodrželo knihovní zákon, a v době, kdy ÚKR svolávána byla, se jejími návrhy stejně nikdo příliš nezabýval.⁵⁶ Knihovníci si stěžovali, že jsou nedostatečně informováni a v posledním roce byli prakticky odříznuti od informací. Důvodem byla neexistence orgánu, který by je opravdu zastupoval a reprezentoval na veřejnosti. Proto je potřeba vytvořit organizaci nezávislou na ministerstvu, kterou by se měl stát svaz českých knihovníků. Svaz by navázal na práci jeho předchůdce z poválečných let. Některé návrhy počítaly⁵⁷ se změnou celého systému řízení, které by se mělo opírat o kolektivní mezirezortní orgán, který by sdružoval knihovníky. V čele by tedy nebylo pouze jedno ministerstvo s omezeným úhlem pohledu.

Ministerstvo kultury a informací podle zákona přímo řídí pouze ústřední knihovny (Státní knihovnu ČSSR) které mu přímo podléhají, na ostatní knihovny pouze dohlíží, mělo by se starat o dlouhodobou koncepci rozvoje knihovnictví, sledovat činnost knihoven jednotné soustavy z hlediska jejich jednotného výchovného působení a doporučovat opatření. Přímé řízení knihoven mají na starosti národní výbory. Také na jejich činnost si knihovníci ve svých diskuzích stěžují a požadují zastavení svévolného rušení a slučování knihoven. Přitom se odvolávají na zákon o jednotné soustavě knihoven, který mimo jiné stanovuje povinnost národním výborům zajistit knihovnám budovu.

3.1.2. Zákon o jednotné soustavě knihoven

Do popředí jednání se dostal i samotný zákon o jednotné soustavě knihoven, přičemž se řešila míra jeho naplnění a aktuálnost, případně zastaralost zákona. Podle některých názorů jednotná soustava knihoven stále neexistuje a to v celostátním měřítku, ale ani v krajích, okresech a místech.⁵⁸ Jsou jen regionální systémy knihoven nebo dílčí sítě určitého typu. Zákon je víceméně hodnocen pozitivně, ale jeho zavádění do praxe prý bylo podceněno. Zákon neobsahuje žádné materiální zajištění a prováděcí opatření nikdy nevyšla.⁵⁹ Od vydání zákona

⁵⁵ Na posledním zasedání ÚKR vyjádřila odlišný názor od ministerstva a od té doby nebyla svolána, ale ani zrušena. Do té doby se scházela každý měsíc. Jaroslav Lipovský (vedoucí referátu knihoven ministerstva kultury a informací) to zdůvodnil na březnové knihovnické konferenci abdikací předsedy ÚKR J. Huška.

⁵⁶ Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 107-115.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 107-115.

⁵⁹ ČERNÝ, Vladimír. Uplynulých dvacet let a jak dál: hodnocení knihovnické politiky, zejm. knihovnického zákona z r. 1959 a současné problémy. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 203-205.

se toho příliš neudělalo, krajské a okresní komise nejsou moc aktivní. Je nedostatečná koordinace knihoven, vytváření souborných katalogů, meziknihovní výpůjční služba, dále chybí jednotná statistika, evidence, terminologie. Jednu z hlavních překážek tvoří podle ministerstva nedostatek financí. Dalším problémem je příliš velké množství malých knihoven s minimálním fondem, které byly vytvořeny při hromadném přibližování knihoven čtenářům k jejich bydlišti, na pracoviště. Nyní je trend opačný, je snaha malé knihovny slučovat a vytvářet jejich ústřední sklady, zbytečné knihovny zrušit. Se související nezbytnou koordinací by se tak dosáhlo lepšího uspokojování čtenářských potřeb. S tím souvisí také metodická pomoc krajských knihoven, která není dostatečná. Stejně tak okresní knihovny se nezvládají metodicky starat o všechny místní knihovny na okrese. Proto by mělo být nařízeno profesionálním knihovníkům pomáhat knihovníkům dobrovolným.

Centrální orgány by měly vypracovat koncepci knihovnictví a především ekonomického zajištění.⁶⁰ Ta by měla obsahovat zavedení střediskového systému v lidovém knihovnictví, což je postupně prováděno živelně zdola a centrální řízení se tomu se zpožděním přizpůsobuje. Dále by koncepce měla určovat způsob integrace jednotlivých sítí, případně jejich reorganizaci a upřesnit funkci národních výborů pro řízení knihoven.

Z výše řečeného vyplývá snaha o novelizaci zákona. Zákon nemůže být jedinou autoritou, o kterou se řízení knihovnictví opírá. Zákon pouze naznačil směr, ale předpokládal rozvoj této koncepce, ne ustrnutí. Navíc v některých oblastech není dostačující, například nepočítal s existencí integrované soustavy odborných a vědeckých informací.

3.1.3. Rezortní spory

Silná kritika se nesla kolem článku vedoucího referátu knihoven ministerstva kultury a informací Jaroslava Lipovského, který byl publikován v únoru na stránkách časopisu *Knihovník* a nesl název *Únor 1948 a naše současnost*.⁶¹ Článek obsahuje tři hlavní myšlenky: základní zahraniční orientací československého knihovnictví je orientace na Sovětský svaz, knihovny pevně stojí na principu politické angažovanosti a základní typy knihoven společně se Státní knihovnou ČSSR mají být podřízeny ministerstvu kultury a informací. Proti článku se zvedla velká vlna odporu se zdůrazněním, že článek byl otištěn bez souhlasu redakce. Třetí část

⁶⁰ KUDÍLKOVÁ, M. Očima jednoho okresu: o knihovnickém zákonu z r. 1959 a o řízení knihovnictví. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 157.

⁶¹ LIPOVSKÝ, Jaroslav. Únor 1948 a naše současnost: vývoj čs. knihovnictví a současné úkoly. *Knihovník*. 1968, č. 2, s. 33-38.

textu odrážela dlouhodobý spor o příslušnost vědeckých knihoven a Státní knihovny ČSSR pod ministerstvo kultury a informací.

Jak je nastíněno v úvodním přehledu, za první republiky byl vývoj veřejných a vědeckých knihoven oddělen. V roce 1956 bylo ministerstvo školství (pod které spadaly vědecké knihovny) sloučeno s ministerstvem kultury (pod které spadaly veřejné knihovny) vytvořením jednotného ministerstva školství a kultury. Tím se obě sítě dostaly do kompetence jednoho ministerstva. S tímto uspořádáním také počítal zákon o jednotné soustavě knihoven, když ustanovil Státní knihovnu jako ústřední knihovnu soustavy. V roce 1967 se však ministerstvo opět rozdělilo na ministerstvo školství a ministerstvo kultury a informací (MKI), přičemž základní knihovnické sítě připadly pod MKI a knihovny vědecké pod ministerstvo školství. S tímto rozhodnutím však nesouhlasila ani Státní knihovna ani vědecké sítě, které požadovaly přiřazení pod ministerstvo školství, jelikož jejich hlavní funkcí byla služba vědě a vysokým školám, zatímco MKI tato specifika nerespektovalo. Po vleklých sporech vláda rozhodla pro příslušnost těchto knihoven pod MKI.

Článek Lipovského považoval rozhodnutí vlády za správné, následovala však očekávaná kritika článku od Státní knihovny i vědeckých knihoven. 29. března bylo zveřejněno stanovisko porady vedení Státní knihovny, které se vůči němu kriticky vymezuje a jeho vyznění označuje za „konzervativního ducha padesátých let“: „Článek pojímá vědecké knihovny jako součást veřejných ústředních knihoven kraje (okresu), nediferencuje úkoly různých sítí knihoven, varuje vědecké knihovny před jednostranným zaměřením na pomoc vědě a staví se zjevně negativně k progresivním tendencím zapojení vědeckých knihoven do soustavy vědeckých informací, jako to vidíme dnes již ve všech nejvyspělejších státech, včetně SSSR. (...) Organizační otázku resortního začlenění vědeckých knihoven povyšuje na základní ideový problém a znovu opakuje řadu nesprávných argumentů pro jejich začlenění do resortu MKI, které byly resortem oficiálně předloženy i předsednictvu vlády.“⁶² Dále se vymezuje vůči označení sporu jakožto čistě rezortního, považuje jej primárně jako spor o koncepci činnosti, který však pokračuje nadále.

Na článek kriticky reagovali i další knihovničtí představitelé, byl označován za „koncentrát archaického myšlení“⁶³ a zároveň pro ně byl ukázkou „povrchnosti

⁶² Stanovisko porady vedení Státní knihovny ČSSR ze dne 29. 3. 1968 k článku s. J. Lipovského Únor 1948 a naše současnost v 2. čísle roč. 1968 časopisu Knihovník. *Knihovník*, 1968, č. 5, s. 161.

⁶³ ČERNÝ, Vladimír. Uplynulých dvacet let a jak dál: hodnocení knihovnické politiky, zejm. knihovnického zákona z r. 1959 a současné problémy. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 203-205.

a deklarativnosti řízení“ a konzervativního pojetí koncepce dalšího vývoje. Poukazovali na vývoj s nastupující vědeckotechnickou revolucí a na nutné změny z toho plynoucí. Vědecké knihovny musí být součástí soustavy vědeckých knihoven, mezi další změny bude patřit rostoucí využití moderní techniky, prohlubování teorie oboru a její sbližování s teorií informací. Tyto změny si vynutí nová organizační opatření, měl by být vytvořen nadresortní orgán, kterému budou podléhat vědecké knihovny a bibliografická pracoviště.

Jaroslav Lipovský se účastnil knihovnické konference konané v březnu v Praze jakožto představitel ministerstva, kde byl také podroben ostré kritice. Byl mu věnován prostor na obhajobu, ale svými argumenty nikoho neuspokojil a byla mu zde vyslovena nedůvěra.

3.1.4. Knihovnické svazy

Kromě kritiky minulosti a současného stavu byly také vznášeny požadavky. Jedním z nejpodstatnějších byl požadavek na vytvoření dobrovolné knihovnické organizace, se kterou by ministerstvo mělo spolupracovat. Obnovení Ústřední knihovnické rady nebylo takovou prioritou jako vytvoření samostatné organizace nezávislé na ministerstvu, aby nemohla být její činnost opět svévolně zrušena. Požadavek vytvoření knihovnického svazu nebyl v roce 1968 novým, již o dva roky dříve byla z iniciativy ÚKR vytvořena skupina, která měla připravit návrh na jeho ustavení, během jednání s ministerstvem vnitra byl však zamítnut. Reformní proces po lednovém plénu ÚV KSČ a plánované přijetí zákona umožňující bezproblémový vznik zájmových organizací a spolků vytvořil vhodné prostředí pro obnovení úsilí o vznik svazu. K původní skupině ÚKR se přidali další aktivní knihovníci a 19. dubna vytvořili přípravný výbor, předsedou se stal Jiří Cejpek a tajemnicí Jarmila Burgetová. Za název byl zvolen Svaz knihovníků a informačních pracovníků.

V červnovém čísle Čtenáře bylo otištěno prohlášení přípravného výboru svazu, které vysvětluje jeho hlavní roli: „Svaz knihovníků a informačních pracovníků jako dobrovolná zájmová organizace a nezávislá společenská síla chce plnit především iniciativní a oponentní úlohu při řízení rozvoje knihovnictví, bibliografie a vědeckoinformační soustavy a usilovat o zlepšení podmínek práce ve všech typech knihoven, bibliografických a vědeckoinformačních pracovišť a o jejich rozvoj z hlediska společenských potřeb.“⁶⁴ Dokud svaz neměl vlastní časopis, zveřejňoval své zprávy na stránkách Čtenáře, ale usiloval o převzetí časopisu Knihovník, jenž byl původně orgánem Ústřední knihovnické rady. Z důvodu chystané

⁶⁴ BURGETOVÁ, Jarmila. Ustavení Svazu knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 201.

federalizace byly budovány nezávisle na sobě dva svazy, český a slovenský, které spolu však spolupracovaly.

20. května navštívilo pracovní předsednictvo Olega Homolu, ředitele odboru kulturně výchovné práce a péče o kulturní památky ministerstva kultury a informací, a informovalo jej o záměrech vznikající organizace a o průběhu přípravných prací. Homola o svaz projevil zájem a přislíbil ze strany ministerstva plnou podporu.⁶⁵ V tomto duchu promluvil také ve svém projevu při příležitosti vyhlášení výsledků 18. ročníku soutěže Budujeme vzornou lidovou knihovnu,⁶⁶ kde prohlásil, že ministerstvo považuje za správné ustavení přípravných výborů českého i slovenského svazu, které mají být samostatné. Homola očekává, že svazy navážou na tradice zaniklého Svazu československých knihovníků, a předestřel, že počítá s jejich pomocí při plánované tvorbě dlouhodobé koncepce rozvoje československého knihovnictví. O přípravných pracích byl informován také František Kriegel, předseda ústředního výboru Národní fronty.

Svaz si vytknul za cíl vytvořit si takovou autoritu, opírající se o širokou členskou základnu, aby žádné závažné rozhodnutí ohledně knihovnictví nebylo provedeno bez jeho vlivu. Bude se snažit vykonávat tlak na zlepšení řídicí činnosti, ve svém plánu si zvolil dvě etapy. První z nich bude snaha o to, aby řízení na ministerstvu bylo svěřeno samostatnému útvaru se schopným a kvalifikovaným vedením, druhá etapa by pak představovala přesun řízení knihovnictví do nadresortního orgánu.⁶⁷ Kromě toho bude přicházet s vlastní iniciativou, podněty a návrhy na zlepšení činnosti. K tomu bude potřebovat tisk a ve svých plánech nezůstává pouze u odborného, nýbrž by chtěl proniknout i do denního tisku, stejně jako do dalších sdělovacích prostředků, kvůli snaze o zlepšení postavení knihovnictví na veřejnosti. Během dalšího jednání předsednictva svazu s Olegem Homolou bylo přislíbeno společné vydávání časopisu *Knihovník*. Dalším úspěchem jednání byl příslib, že předsednictvo může sestavit delegaci na jednání IFLA ve Frankfurtu nad Mohanem.⁶⁸

Do konce června byly přijímány předběžné přihlášky do svazu, zároveň s náměty a požadavky k budoucím stanovám, k organizaci a programu činnosti, k členským příspěvkům

⁶⁵ JB. Z činnosti přípravného výboru Svazu knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 226-227.

⁶⁶ HOMOLA, Oleg. K otázkám těchto dní. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 217-223.

⁶⁷ JB. O co jde Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 297-299.

⁶⁸ Zasedání mezinárodní knihovnické organizace IFLA se konalo 18. – 25. 8. 1968, za Československo se účastnili Cejpek, Vinárek, Málek, Derfl a Burgetová.

a dalším záležitostí. Na jejich základě měly být do září připraveny stanovy a organizace svazu, kdy se měl sejít přípravný výbor k jejich projednání. Na říjnovém jednání bylo určeno, že svaz bude sdružovat převážně profesionální knihovníky, i když „nebude striktně uzavírat své řady před vyspělými dobrovolnými knihovníky, kteří vykazují vynikající výsledky činnosti“.⁶⁹ Tímto rozhodnutím svaz částečně porušil svůj původní záměr vytvořit širokou členskou základnu bez omezení nejen z profesionálních a dobrovolných knihovníků, ale i z kulturních a vědeckých pracovníků.⁷⁰

Ustavující sjezd⁷¹ svazu se konal 11. prosince v Městské knihovně v Praze, kde byly přijaty stanovy, které popisují v jednotlivých bodech poslání svazu.⁷² Tím byla snaha o zvýšení úrovně knihovnictví, bibliografie a vědeckých informací tak, aby mohly co nejlépe napomáhat rozvoji vědy a kultury. Svaz si vytknul za cíl organizovat spolupráci v rámci oboru mezi knihovníky a informačními pracovníky, stejně jako spolupráci s příbuznými svazy a organizacemi v Československu i v zahraničí. Poslední bod poslání představuje péče o knihovníky, jejich kvalifikaci a výsledky práce.

Nejvyšším orgánem svazu je sjezd, který je svoláván nejméně jednou za čtyři roky. V období mezi sjezdy je svaz řízen ústředním výborem svazu, jehož členové jsou voleni sjezdem a schází se minimálně čtyřikrát ročně. Členové ústředního výboru jsou voleni sjezdem a v jeho čele stojí volený předseda. V krajích jsou vytvářeny územní orgány svazu, které zprostředkovávají komunikaci mezi ústředními orgány svazu a členstvem. Členové svazu se seskupují podle svých profesních specializací do sekcí, odborných komisí a pracovních skupin. Celostátní problémy knihovnictví, bibliografie a vědeckých informací se budou řešit ve spolupráci se slovenským Zväzem na společných poradách.

V průběhu roku 1968 byl připravován také Zväz slovenských knihovníkov a informačných pracovníkov, přestože Slovenská knižničná rada fungovala, ale nevěnovala se

⁶⁹ Před ustavením Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Knihovník*, 1968, č. 9., s. 316-317.

⁷⁰ Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 107-115.

⁷¹ Sjezdu se zúčastnilo 400 delegátů, kteří zastupovali přes 2000 členů.

⁷² Stanovy svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 11, s. 3-7.

problémům knihovnictví komplexně.⁷³ Během přípravných prací oba svazy úzce spolupracovaly. Ustavující valné shromáždění Zvazu se konalo 3. – 4. prosince 1968.

3.1.5. Reakce moci

Reakce ministerstva na kritiku i požadavky byly vstřícné, nicméně knihovníkům často připadaly pouze jako falešné sliby. Na březnové knihovnické konferenci se k problémům vyjádřil výše zmíněný Jaroslav Lipovský, který se snažil svalovat vinu na jiné a také prezentoval svůj postoj k vytvoření svazu, který již změnil. Zpočátku se stavěl proti jeho založení, zatímco nyní již pochopil, že je nezbytným.⁷⁴ Ke své dřívější práci v knihovnickém referátu ministerstva se vyjádřil také Vladimír Černý ze Státní knihovny ČSSR, přičemž ze současných problémů vinil především neinformovanost ministerstva. Další příčinou kritizovaného stavu byla hospodářská situace státu a z toho vyplývající nedostatek financí v kulturní oblasti. Tento argument však knihovníci vyvrací námitkou, že mnoho navrhovaných opatření by naopak vedlo k nižším finančním částkám (např. při výstavbě jednotné soustavy knihoven by se spoluprací ušetřilo, namísto financování roztržštěných knihoven). Ministerstvo souhlasilo s novelizací zákona a účast na jejím projednávání byla přislíbena knihovnickým svazům. Stejně tak s jejich pomocí počítá při přípravě dlouhodobé koncepce rozvoje.

3.2. Knihovní fondy

Během dvacetiletého vývoje po druhé světové válce došlo k výrazné proměně knihovních fondů. Příčinou byla změněná politická situace, zahraniční orientace na Sovětský svaz a změna úlohy knihoven, kdy byla jejich podstatným rysem po vzoru Sovětského svazu „politická angažovanost v socialistickém státě“. Knihovny měly pomocí vybraných knih čtenářům formovat jejich politické názory. Z toho důvodu jim musely být schopny nabídnout odpovídající, marxisticko-leninskou literaturu a naopak vyřadit literaturu pravicovou, protisocialistickou a protisovětskou.

Byly vytvořeny seznamy zakázaných knih. První seznam byl vydán již 9. října 1948 a obsahoval 1200 titulů především emigrantů a zatčených osob.⁷⁵ V padesátých letech vyšly další

⁷³ ČELKOVÁ, Lýdia. Spolok slovenských knihovníkov jubiluje. In: *Literárne informačné centrum* [online]. Bratislava: Literárne informačné centrum, © 2003 [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: <http://www.litcentrum.sk/rozhovory/spolok-slovenskych-knihovnikov-jubiluje>

⁷⁴ Knihovnické jaro. Diskuze začala nejen na stránkách Čtenáře. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 143-151.

⁷⁵ SPÁČILOVÁ, Martina. *Zmizelé knihy: původní české beletristické knihy, které byly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století cenzurou z ideologických důvodů „zastaveny“ v různých fázích výroby či distribuce*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta filozofická, Ústav informačních studií a knihovnictví.

dva seznamy. Seznam číslo 1 vznikl na základě usnesení, které bylo přijato v březnu roku 1952, podle něhož ministerstvo školství a osvěty muselo z veřejných knihoven stáhnout a následně zlikvidovat literaturu trockistickou a protisovětskou, kromě literatury dokumentačního charakteru, ta směla být ponechána v Ústavu dějin KSČ. Seznam číslo 2 vznikl o rok později a obsahoval literaturu legionářskou a literaturu vybraných politiků (např. Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš). Publikace z druhého seznamu byly uloženy ve zvláštních prostorách vybraných knihoven.⁷⁶

V roce 1956 došlo ze strany Ústavu dějin KSČ k přehodnocení situace⁷⁷ a začal se snažit o nápravu, vypracoval návrh jak odstranit nepřijatelná opatření. K jeho slovu však nebylo až do roku 1966 přihlíženo. Poté se o návrhu začalo jednat, ale kvůli průtahům se do lednového pléna ÚV KSČ nedošlo k řešení. Po lednovém plénu byl však již návrh nedokonalý, příliš konzervativní. Knihovníci v uvolněné atmosféře začali požadovat úplné zrušení seznamů prohibitní literatury. Požadovali okamžité ukončení cenzurních zásahů vůči knihovnám, ukončení zadržování knih Ústřední publikační správou, uvolnění literatury ve zvláštních fondech a zároveň vyřešit doplnění chybějících knih v knihovnách. Pro nedostatek těchto chybějících knih se měly vydávat reprinty a reedice.

Dalším problémem byly knihy dovážené ze zahraničí. Pro ně platilo vládní usnesení z 8. října 1958 č. 916 o zřízení zvláštních fondů pro závadný publikační materiál dovážený z ciziny a opatření a směrnice vydané na jeho základě. I tato opatření měla být zrušena, zahraniční literatura již neměla být kontrolována a zadržována. Nedostatek zahraniční literatury byl dán také omezenými devizovými prostředky. Knihovníci kritizovali stav, kdy cena zahraničních publikací neustále stoupala, stejně jako počet vydaných zahraničních knih, zatímco devizové prostředky pro knihovny byly stále stejné. To stavělo především vědecké knihovny do situace, ve které nemohly své fondy doplňovat aktuální literaturou, což postihovalo i československou vědu. Knihovny požadovaly zvýšení přidělů deviz a nové rozdělení dosud přidělovaných kvót. Mezi návrhy bylo také umožnění knihovnám přímého prodeje rezervních fondů do zahraničí, aby si za získané valuty mohly nakoupit potřebnou literaturu.⁷⁸ Knihovny by měly hledat i další cesty, jak rozšířit mezinárodní výměnu publikací.

⁷⁶ Prohibitní literatura. *Čtenář*. 1968, č. 8, s. 273.

⁷⁷ Přehodnocení situace nastalo po XX. sjezdu KSSS a zde pronesené Chruščovově kritice kultu osobnosti.

⁷⁸ HAJDUŠEK, Jozef. Na nových cestách: aktuální problémy čs. knihovnictví. *Knihovník*, 1968, č. 5, s. 141-144.

Reakcí ministerstva kultury a informací byl souhlas s knihovníky ohledně prohibitní literatury a snaha tento stav řešit. Oleg Homola na začátku června vysvětlil postoj ministerstva: „Prohibice literatury je v přímém rozporu se socialistickým řádem, který si vytkl v teorii za cíl zbavit lidi duševního útlaku. Z toho důvodu jsme také od vzniku nového ministerstva bránili obnovení a vydání nové prohibitní vyhlášky. Nyní nastal čas, abychom toto vskutku nesocialistické opatření odstranili.“⁷⁹ Vláda návrh společně s návrhem nového tiskového zákona projednávala v červnu, kdy byla zrušena cenzura i Ústřední publikační správa. Dovoz zahraniční literatury již podléhal pouze poštovnímu zákonu. Tyto změny však neměly trvat dlouho. Po srpnové okupaci se cenzura znovu zavedla, byl zřízen Úřad pro tisk a informace a na Slovensku Slovenský úřad pro tisk a informace.⁸⁰ S nastupující normalizací byly opětovně vytvořeny seznamy zakázané literatury a v mnoha případech obsahovaly stejné tituly jako seznamy před rokem 1968.⁸¹

Problémem byl požadavek zvýšení devizových kvót. Knihovníci již v březnu jednali s náměstkem ministerstva zahraničního obchodu, kde jim bylo přislíbeno, že devizová kvóta bude posílena přerozdělením kvóty ve prospěch vědeckých knihoven a vědeckoinformačních středisek.⁸² Dále bylo diskutováno o možnostech zjednodušení systému dovozu a byl přijat závěr, že PZO Atria⁸³ připraví návrh, jak systém zlepšit. Sliby však splněny nebyly. K přerozdělení devizové kvóty nedošlo a stejně tak nebyl zpracován návrh na zjednodušení dovozního systému. Knihovníci by uvítali zřídit místo dosavadních několika organizací pouze jeden dovozní podnik, který by zajišťoval zahraniční devizovou literaturu, což však z důvodu různých záměrů těchto organizací nebylo tak jednoduché. Problematiku dovozu zahraniční literatury projednával také zahraniční výbor Národního shromáždění na svém červnovém zasedání. Výsledkem bylo zjištění, že ministerstvo kultury a informací nehodlá žádat o zvýšení devizových prostředků, zatímco ministerstvo školství uznává oprávněnost požadavků a bude se

⁷⁹ Otázky stále živé. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 215-217.

⁸⁰ KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba moskevskému protokolu. In: *Masmediálna komunikácia a realita II*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009, s. 203-219.

⁸¹ SPÁČILOVÁ, Martina. *Zmizelé knihy: původní české beletristické knihy, které byly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století cenzurou z ideologických důvodů „zastaveny“ v různých fázích výroby či distribuce*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta filozofická, Ústav informačních studií a knihovnictví.

⁸² BURGETOVÁ, Jarmila. Co nového v dovozu zahraniční literatury z kapitalistických států. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 242.

⁸³ Podnik zahraničního obchodu Atria byl založen v roce 1953 jako akciová společnost pro dovoz a vývoz kulturních statků. Podnik spadl do kompetence ministerstva zahraničního obchodu, měl pět obchodních skupin, přičemž jednou z nich bylo nakladatelství.

snažit o zvýšení kvót pro vysokoškolské knihovny. Na závěr jednání bylo přijato optimističtější usnesení, že zahraniční výbor upozorní vládu na stav dovozu zahraniční literatury a doporučí věnovat tomuto problému zvýšenou pozornost. Knihovníci však během následujících měsíců vykonávali na mocenské orgány marný tlak.

Minulá léta vývoje přinesla ještě další problém. Během padesátých let byly rozptýleny knihovny významných osobností. Mezi ně patří především knihovna Ústavu T. G. Masaryka. Ústav TGM byl rozhodnutím z 25. ledna 1954 zrušen a soukromá Masarykova knihovna patřící k němu byla rozptýlena mezi několik různých knihoven.⁸⁴ Během politického uvolnění šedesátých let se jej bývalí představitelé ústavu snažili obnovit a zároveň opětovně sjednotit rozptýlené fondy Masarykovy knihovny nebo je alespoň zpřístupnit veřejnosti v knihovnách, kde se nacházely. V roce 1968 probíhala intenzivní jednání, osobnost T. G. Masaryka již byla rehabilitována a obnova ústavu by tedy měla být uskutečnitelná, měl se stát přidruženým pracovištěm Filozofického ústavu ČSAV.⁸⁵ Na ministerstvu kultury a informací byla navržena zvláštní komise, která měla sjednocení připravovat. Knihovníci na stránkách Čtenáře vyslovovali podporu sjednocení Masarykovy knihovny.⁸⁶ Nakonec však byly přípravy neúspěšné, jelikož se protáhly až do roku 1969 a postupující normalizace obnovu ústavu znemožnila.

Požadavkem Státní knihovny ČSSR,⁸⁷ který zdůraznila ve svém akčním programu, bylo prohlášení vybraných fondů za národní kulturní majetek a do novelizovaného zákona chtěla dát ustavení o ochraně cenných historických fondů.

Kritika se obracela také do vlastních řad. V knihovnictví se dlouhou dobu kladl důraz především na statistické výsledky (počet knihoven, čtenářů, výpůjček, osvětových akcí), podle kterých byla hodnocena činnost knihovníků.⁸⁸ To bylo třeba podle kritiků změnit. Neustálé rozšiřování dostupnosti informací vedlo k vyšší náročnosti čtenářů, kteří začali požadovat vyšší kvalitu služeb. To znamená, že neobměňovaný fond se zastaralou literaturou již nestačí, je třeba dbát na kvalitu výpůjček, nikoli pouze na kvantitu. Problémem je také nekvalifikovaná

⁸⁴ Většina knih byla rozdělena mezi Ústav dějin KSČ, Základní knihovnu ČSAV, Univerzitní knihovnu a Národní knihovnu.

⁸⁵ ZUMR, Josef. *Dějiny Ústavu T. G. Masaryka*, Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 30. ISBN 978-80-86142-47-0.

⁸⁶ Po uzávěrce. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 214.

⁸⁷ ČERNÝ, Vladimír. Nad akčním programem Státní knihovny ČSSR. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 253-256.

⁸⁸ CEJPEK, Jiří. Úvahy nad proměnami půlstoletí. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 279-283.

akvizice. Tu by mohlo usnadnit chystané Technické ústředí knihoven, které by zajišťovalo nákup, vazbu a katalogizaci knih především lidovým knihovnám.

3.3. Ekonomická situace a pracovněprávní požadavky

Ekonomický stav v knihovnictví nebyl ideální, souvisel s hospodářskou situací státu. Chyběly prostředky na nákup nových knih, materiálního a technického vybavení, ale i na platy zaměstnanců. Knihovníci ve svých jednáních tuto otázku také zdůrazňovali, požadovali zlepšení situace. Josef Vinárek⁸⁹ problém popsal na březnové knihovnické konferenci, a uvedl, že jeho příčinu vidí v nesprávné ekonomické politice minulých let, kdy docházelo k „drobečkovému uspokojování požadavků“,⁹⁰ což velmi citelně postihlo především Státní knihovnu ČSSR a další vědecké knihovny. Na konferenci dále vyjádřil naději na zlepšení stavu, která vycházela z jeho jednání v listopadu minulého roku s místopředsedou vlády Oldřichem Černíkem, který z jeho podnětu nechal vypracovat studii k materiálnímu zabezpečení vědeckých a odborných knihoven do roku 1980.

Nedostatek financí se odráží především ve výstavbě budov pro knihovny a v jejich technizaci. Ministerstvo kultury a informací dlouhodobě podceňuje materiálně technické vybavení knihoven. Místo postavení nových účelných knihoven vkládá prostředky do provizorních řešení. Knihovníci usilují o postavení nové budovy pro Státní knihovnu ČSSR a o prosazení plánované stavby Státní technické knihovny a dalších vědeckých knihoven. Státní knihovna ČSSR ve svém akčním programu⁹¹ požaduje zajištění materiálních podmínek pro svůj rozvoj tak, aby se mohla vyrovnat ústředním knihovnám kulturně vyspělých zemí. Dále je potřeba vypracovat program modernizace knihoven, který by byl následně dodržován. Technické vybavení především lidových knihoven by také mohlo usnadnit plánované Technické ústředí knihoven.

Kromě materiálně technického vybavení byly kritizované mzdové záležitosti a další pracovněprávní otázky. Kritika odměňování knihovnické práce se ozývala především z lidových knihoven, kde byla situace nejkritičtější. Lidové knihovny se od zrušení „umístěnek“ roku 1959 potýkaly s nedostatkem kvalifikovaných knihovníků,⁹² jelikož příslušné národní výbory jim nejsou schopny zajistit základní materiální podmínky (plat, byt, stravování). Čerství

⁸⁹ PhDr. Josef Vinárek byl ředitelem Státní knihovny ČSSR v letech 1962 – 1970.

⁹⁰ Knihovnické jaro. Diskuze začala nejen na stránkách Čtenáře. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 144.

⁹¹ ČERNÝ, Vladimír. Nad akčním programem Státní knihovny ČSSR. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 253-256.

⁹² Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 107-115.

absolventi si raději najdou místo ve větším městě, kde jsou vyšší platy. Mzdovou otázkou se zabýval Oleg Homola ve svém červnovém projevu,⁹³ kdy zdůraznil, že je třeba vypracovat jednotný platový řád pro všechny typy knihoven, který by počítal se specifickým postavením jednotlivých typů. Pozastavil se nad opatřením v uplynulém roce, kdy MKI vydalo platové předpisy pro pracovníky vědeckých a lidových knihoven. Tyto předpisy by umožňovaly zvýšit platy zejména vedoucím pracovníkům, ale jelikož nebyly navýšeny i mzdové fondy, není možné této úpravy využít. U plánovaného jednotného platového řádu je tedy nutno současně navýšit i mzdové fondy.

Tuto oblast zastupovala především knihovnická sekce Odborového svazu pracovníků umění a kultury.⁹⁴ Mezi svými požadavky měla jednak stanovení odměňování knihovníků podle své kvalifikace a společenského významu vůči ostatním profesím, ale také chtěla řešit odměňování dobrovolných knihovníků. Požadovala dodržování délky pracovní doby a případnou práci přes čas proplácet. Řešila kvalifikační otázku, když požadovala, aby na volná místa byli přednostně přijímáni uchazeči s odpovídající kvalifikací, čímž se vymezovala vůči tehdejší praxi přijímání nekvalifikovaných pracovníků, kteří obsazovali i vedoucí místa. S tím souvisela snaha o důsledné konkurzní řízení při výběru uchazeče o vedoucí místo. Zlepšení práce mělo být umožněno vytvářením potřebných podmínek studujícím zaměstnancům, studium mělo být v těchto případech zahrnuto do délky pracovní doby. Mezi další požadavky patřilo stanovení pracovních norem pro základní knihovnické činnosti, zavádění nové techniky do knihoven včetně zřízení Technického ústředí knihoven a úprava pracovního prostředí tam, kde odporuje předpisům.⁹⁵

4. Vztahy mezi českým a slovenským knihovnictvím

Slovenské knihovnictví se v určitých ohledech od českého odlišovalo, což souviselo s odlišným vývojem obou zemí ještě před vznikem první republiky a během jejího trvání. Na Slovensku bylo opožděno plnění již prvního knihovnického zákona, který zde byl uplatňován až od roku 1925. Z toho důvodu zde bylo budování knihoven opožděné a v jistých ohledech závislé na knihovnictví českém. Při jeho výstavbě pomáhali čeští knihovníci a další kulturní pracovníci, státním knihovnickým instruktorem se stal také Čech a působil na Slovensku téměř

⁹³ Otázky stále živé. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 215-217.

⁹⁴ Odborový svaz pracovníků umění a kultury se zabýval pracovněprávními otázkami, zatímco Svaz knihovníků a informačních pracovníků svou pozornost zaměřoval na otázky odborné. Obě organizace spolu v překrývajících se otázkách spolupracovaly.

⁹⁵ Národní konference knihovníků odborářů. *Knihovník*. 1968, č. 10, s. 356-358.

dvacet let.⁹⁶ Velkou část slovenských knihovních fondů tvořily české knihy. Přesto se během první republiky na Slovensku nepodařilo knihovnictví vybudovat v takovém rozsahu jako v českých zemích.

Odlišný vývoj obou zemí se projevil v roce 1968 ve federalizačních snahách. Tímto směrem bylo ovlivněno i slovenské knihovnictví, které ve svých požadavcích kladlo na první místo federalizační vyrovnání. To se odrazilo i na průběhu vzniku Svazu knihovníků a informačních pracovníků a Zväzu slovenských knihovníkov a informačných pracovníkov, které spolu úzce spolupracovaly, ale oba byly samostatné. Slovenští knihovníci poukazovali na rozdílné materiální vybavení knihoven a fondů, které chtěli vyrovnat. V souladu s připravovanou federalizací bylo třeba vyřešit především řízení knihovnictví a budoucí vzájemné vztahy mezi Čechy a Slováky. S tím souvisely také snahy o novelizaci knihovního zákona.

Návrh na federativní uspořádání nastínila Univerzitná knižnica v Bratislavě ve svém akčním programu,⁹⁷ ve kterém předkládá možnosti řešení. Celostátní funkce, které dosud vykonávala Státní knihovna ČSSR, budou muset být rozděleny mezi knihovny české a slovenské. Některé činnosti budou vykonávány v Čechách i na Slovensku (např. funkce národní knihovny), některé funkce se budou vykonávat buď v Čechách, nebo na Slovensku podle dohody (např. garance výzkumných úloh) a některé funkce se rozdělí a budou vykonávány koordinovaně (např. metodická pomoc, MMVS apod.). Jelikož není reálné na Slovensku stanovit jednu knihovnu jako ústřední, budou tyto ústřední funkce rozděleny mezi Maticu slovenskou v Martině⁹⁸ a Univerzitní knižnici v Bratislavě.⁹⁹ V Čechách bude ústřední funkce nadále vykonávat Státní knihovna ČSSR. Tyto tři knihovny spolu budou úzce spolupracovat, především při řešení celostátních otázek knihovnictví, bibliografie a vědeckých informací. Pro spolupráci se bude muset vytvořit koordinační orgán a koordinační komise.

Spolupráce českých a slovenských knihovníků se silně projevila během přípravných prací českého i slovenského svazu. Zástupci obou předsednictev se setkávali a projednávali vzájemnou spolupráci a probíhala mezi nimi výměna názorů a zkušeností z dosavadních příprav. Navzájem si vyměňovali pozdravné dopisy. Po srpnové okupaci se knihovníci obou

⁹⁶ CEJPEK, Jiří, Ivan HLAVÁČEK a Pravoslav KNEIDL. Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 155. ISBN 80-7184-163-3.

⁹⁷ KÚTIK, Vincent. Akčný program Univerzitnej knižnice v Bratislavě. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 256-260.

⁹⁸ Funkce národní knihovny a národní bibliografický ústav pro výzkum knihovnědy a příbuzných oborů.

⁹⁹ Funkce ústřední univerzální vědecké knihovny a s tím související ústřední funkce.

národů podporovali v pokračování činnosti a v upevňování „bratrské spolupráce“, zdůrazňovali jednotu obou národů.

5. „Politická aktivita“ knihovníků

Termínem politická aktivita je v této práci myšlen vztah určité skupiny (knihovníků) k politické moci a aktivní vyjadřování tohoto vztahu. Patří sem tedy například otevřené vyjadřování souhlasu nebo nesouhlasu s politickým režimem a aktivní podpora určitých politických činitelů. Není sem již zahrnuto vlastní kladení požadavků a kritika moci, související úzce s knihovnickým oborem (což je popsáno výše). Jde spíše o míru „ztotožnění se“ se změnami během Pražského jara a o reakci na jeho ukončení vpádem vojsk varšavské smlouvy. Zatímco za první republiky byla zdůrazňovaná apolitičnost knihoven, v poválečném knihovnictví byla přijata teorie „politické angažovanosti knihoven“,¹⁰⁰ čímž bylo myšleno jejich aktivní stranění socialismu a rozšiřování socialistické myšlenky. Knihovníci měli na základě složení fondu, jeho rozmístění do regálů, výstav a další činnosti vykonávat osvětu mezi čtenáři. Proti tomuto pojetí se v roce 1968 vymezuje Jiří Cejpek, když tvrdí, že takto pojímaná angažovanost je pouze politickou frází, nýbrž „je nutno [ji] spatřovat v tom, jak československé knihovny budou s to plnit stále náročnější požadavky čtenářů této společnosti.“¹⁰¹ Tyto významy politické aktivity knihovníků nejsou smyslem kapitoly.

Na stránkách sledovaného knihovnického tisku byla změna politického klimatu reflektována poprvé v březnovém čísle Čtenáře,¹⁰² který otiskl rozhovor s předsedou Svazu československých spisovatelů Eduardem Goldstückerem. Ten v rozhovoru vysvětluje situaci ve svazu, objasňuje konflikt na IV. sjezdu spisovatelů, rozebírá vztah kultury a politiky a nastiňuje úkoly do budoucna, kdy je třeba opět uvést do společnosti občanské svobody. Dubnové číslo zahájilo předsjezdovou diskuzi uveřejněním záznamu z jednání redakční rady Čtenáře konané 20. února. Kromě příspěvků o odborných knihovnických otázkách zde vystoupil i šéfredaktor kulturních časopisů Miroslav Langášek, který apeloval na knihovníky, aby více refleктоvali politickou situaci: „Společenská prestiž knihovnictví souvisí s tím, do jaké míry knihovníci zasahují do kulturně politického dění. Pokud se uzavírají do ulit svých knihoven, pokud události např. okolo 4. sjezdu Svazu čs. spisovatelů, otázky svobody tvůrčí i občanské a řada dalších problémů zůstává mimo jejich pozornost, potud také jejich společenská úloha je taková, jaká je. (...) A přitom je knihovnictví spjata nejen s literaturou, ale i celou

¹⁰⁰ Tato teorie byla přijata 1. celostátním sjezdem československých knihovníků v roce 1948.

¹⁰¹ CEJPEK, Jiří. K úlohám knihovnictví v naší společnosti. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 226.

¹⁰² ŠNOBL, Josef. Spisovatelé nejsou v opozici. *Čtenář*. 1968, č. 3, s. 71-74.

kulturou této doby natolik, že těžko se může vyhýbat problémům, jako třeba působení státní publikační správy, rehabilitace spisovatelů a jejich děl neprávem vyřazených z knihoven atd.“¹⁰³ Dále se Langášek zastavil u návrhu akčního programu KSČ, který zhodnotil velmi pozitivně, ale vyjádřil obavy nad jeho realizací. Je třeba, aby se za něj postavila celá kulturní fronta a získala mu další příznivce z řad občanů. Ostatní příspěvky s Langáškovou kritikou souhlasily, ale stejně důležité pro ně byly otázky odborné, především snaha o změnu řízení knihovnictví a vytvoření knihovnického svazu. Změnu politické atmosféry pozitivně hodnotili především v tom, že již lze o těchto otázkách psát zcela otevřeně, ačkoli diskutované problémy nejsou nové.

Jednání na březnové knihovnické konferenci se již nese v trochu jiném duchu, což je vyjádřeno poetickou větou Rudolfa Málka, ředitele Městské knihovny v Praze: „Do těchto a mnoha jiných otázek, které nás znepokojují už delší dobu (...), do těchto navršených problémů zavanul nyní svěží jarní vítr diskuzí, stnrhující proud demokratizace veřejného života, podnícený a navazující na prosincové a lednové zasedání ÚV KSČ. Tato nová situace staví otevřené otázky do zcela nového světla a upozorňuje na problémy existence, řízení, činnosti, společenské aktivity knihoven s mnohem větší naléhavostí než kdykoliv před tím.“¹⁰⁴ Konference se zúčastnil také Eduard Goldstücker, čímž chtěl knihovnické práci projevit úctu jakožto spojovacímu článku mezi spisovateli a čtenáři. Vyjádřil naději, že knihovníci budou moci brzy do regálů zařadit dosud zakázané knihy a na základě probíhající diskuze zhodnotil, že se již knihovníků nová doba také dotkla. S uspokojením sledoval snahy knihovníků o vytvoření vlastního svazu. Na závěr konference byla přijata rezoluce zaslaná politickým představitelům, ve které se knihovníci „staví za výsledky prosincového a lednového pléna ÚV KSČ a plně podporují demokratizační proces“.¹⁰⁵

Tato podpora je v následujících měsících opakovaně vyjadřována na knihovnických jednáních i v člancích. Přípravné výbory knihovnických svazů si kladou za cíl vypracovat akční program českého a slovenského knihovnictví, který by vycházel z akčního programu KSČ. Následně si formulují vlastní akční programy jednotlivé knihovny. Jedním z cílů přípravného výboru Svazu knihovníků a informačních pracovníků je proniknout se svými požadavky i do denního tisku a kulturních týdeníků, do rozhlasu a televize. Nechtějí se spokojit pouze

¹⁰³ Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 108.

¹⁰⁴ Knihovnické jaro. Diskuze začala nejen na stránkách Čtenáře. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 143.

¹⁰⁵ Knihovnické jaro. Diskuze začala nejen na stránkách Čtenáře. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 150.

s odborným knihovnickým tiskem. Mezi politické požadavky patří kromě vytvoření knihovnických svazů také rehabilitace neprávem postižených pracovníků a rehabilitace spisovatelů a jejich děl, která byla vyřazena nebo vůbec nebyla vydána.

Reformní proces knihovníci podporovali také v době jeho ohrožení při vzrůstajícím tlaku Sovětského svazu a dalších států východního bloku. Po zveřejnění varšavského dopisu odeslalo předsednictvo Svazu knihovníků a informačních pracovníků dopis Ústřednímu výboru KSČ,¹⁰⁶ v němž mu vyjádřilo plnou podporu a naději, že bude hájit zásady popsané v odpovědi na varšavský dopis a bude se snažit zajistit suverenitu státu. Také odeslalo dopisy knihovnickým organizacím v pěti státech,¹⁰⁷ které varšavský dopis podepsaly, a snažilo se jim vysvětlit, že nejde o restauraci kapitalismu a socialismus v zemi není ohrožen. Dále vyjadřovalo naději, že budou přátelské vztahy zachovány.¹⁰⁸

Na srpnovou okupaci reagovali knihovníci snahou pokračovat v reformním procesu, jak nejvíce to bude možné. V zářijovém čísle Čtenáře se objevuje projev víry a naděje: „Přátelé, je nám těžko, ale pevně věříme, že i v našem knihovnictví uskutečníme cíle, které jsme si dali. My budeme pracovat tak jako dosud. To nám věřte.“¹⁰⁹ Nadále se knihovníci snaží o prosazení požadavků, které vytvořili v minulých měsících, nadále vyjadřují věrnost „polednové politice“ a jejím představitelům, pokračují přípravné práce pro vznik knihovnických svazů. Čeští a slovenští knihovníci si navzájem vyjadřují podporu v těžkých dnech. Vyznění projevů se dá ilustrovat prohlášením přípravného výboru Svazu knihovníků a informačních pracovníků: „Ve svízelné situaci, v níž se po 21. srpnu 1968 ocitly oba naše národy a kdy současně vynikly morální hodnoty našeho lidu, které se zřejmě stanou výraznou součástí nejen našich dějin, ale i historie lidského boje za svobodu a spravedlnost, v mnohem ostřejším světle vystoupil význam slov Prohlášení přípravného výboru Svazu knihovníků a informačních pracovníků. Těch slov, s nimiž jsme nastupovali do přípravných prací v plném rozkvětu československého jara v květnu 1968. V složitém období, které naše národy prožívají, pocítujeme zřetelněji než dříve, že při vytváření systému knihovnické, bibliografické a vědeckoinformační činnosti

¹⁰⁶ Obdobných dopisů obdrželo ÚV KSČ 4745 během prvních dvou dní po zveřejnění varšavského dopisu a odpovědi na něj.

¹⁰⁷ Dopis byl odeslán ministerstvu kultury SSSR, Svazu polských knihovníků, Spolku maďarských knihovníků, Svazu bulharských knihovníků a Německému svazu knihoven.

¹⁰⁸ Po uzávěrce. Čtenář. 1968, č. 8, s. 246.

¹⁰⁹ Po uzávěrce. Čtenář. 1968, č. 9, s. 278.

nemůže jít o jakoukoli soustavu, ale o soustavu svým obsahem a cíli hluboce humanitní, demokratickou a socialistickou.“¹¹⁰

¹¹⁰ Z předsednictva přípravného výboru Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 10, s. 315.

6. Závěr

Předložená práce se pokusila zaplnit prázdné místo v dějinách knihovnictví 20. století a zpracovat tak knihovnickou problematiku v období Pražského jara. Zároveň může sloužit historikům pro výzkum chování jednotlivých profesních skupin v této době, jelikož postihuje část kulturních pracovníků, která bývá v obecných dějinách opomíjena (důraz bývá kladen na spisovatele). Knihovnický obor procházel obdobným vývojem jako ostatní zaměstnanecké skupiny, takže i v této oblasti lze souhlasit s Kaplanovým shrnutím: „Teprve koncem února 1968 se počaly probouzet společenské a zájmové organizace. Jejich vedoucí funkcionáři si zprvu neuvědomovali význam lednové změny v KSČ a možnosti, které nabízela jejich organizacím. Trvalo nejméně dva měsíce, než se počaly měnit poměry v odborech.“¹¹¹

Knihovníci poprvé veřejně reflektovali změnu politické situace na jednání redakce Čtenáře 20. února, byl to však zatím ojedinělý hlas. K rozšíření těchto myšlenek došlo 21. března na knihovnické konferenci, kde již ostře zaznívala kritika situace v knihovnictví a příklon k reformnímu procesu. Mezi nejvíce kritizované otázky patřilo řízení knihovnictví ministerstvem kultury a informací, které bylo příliš direktivní a nebralo ohledy na zpětnou vazbu knihoven. Dalším problémem byla neinformovanost knihovníků související se zastavenou činností Ústřední knihovnické rady. Z těchto důvodů požadovali vytvoření svazu knihovníků, který by se podílel na řídicí činnosti, zajišťoval by její kontrolu, zpětnou vazbu z krajů a míst, iniciační činnost, účastnil by se příprav koncepčních plánů rozvoje a byl by spojovacím článkem pro mezinárodní spolupráci. Předmětem jednání byla také novelizace knihovního zákona o jednotné soustavě knihoven a míra jeho naplňování.

Mezi výrazné požadavky patřilo odstranění prohibičních opatření, zrušení seznamů zakázaných knih a doplnění fondů chybějícími knihami. Jedním dechem byl doplňován požadavek na zvýšení devizových kvót pro nákup zahraniční literatury. Dále byl kritizován ekonomický stav knihoven, způsobený nejen hospodářskou situací státu, ale také špatnými ekonomickými plány ministerstva, takže nebyly finanční prostředky na výstavbu nových budov, materiální a technické zajištění knihoven, ale ani na zvýšení nízkých platů zaměstnanců.

Reakce ministerstva na kritiku a požadavky byly víceméně vstřícné. Souhlasilo s vytvořením Svazu knihovníků a informačních pracovníků a Zvazu slovenských knihovníků a informačních pracovníků a nabídlo jim spolupráci při tvorbě nových koncepčních plánů.

¹¹¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 21. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-26142-6.

V červnu byla legislativně zrušena cenzura a Ústřední publikační správa, která do té doby zadržovala „závadnou“ literaturu. Problémem byl požadavek navýšení devizových kvót, ke kterému se ministerstvo stavělo odmítavě.

Vztah mezi českými a slovenskými knihovníky byl ovlivněn připravovanou federalizací země, což vedlo k vytvoření samostatného českého a slovenského knihovnického svazu. Oba svazy však spolu úzce spolupracovaly a připravovaly se na organizační změny, které nastanou po ustavení federace.

Vztah knihovníků k politickým změnám a jeho veřejné vyjadřování je ilustrováno projevy knihovníků a rezolucemi na podporu reformního procesu a akčního programu KSČ, následující reakcí na varšavský dopis a vrcholí v truchlení po srpnové okupaci a vyjadřování naděje na uchování výsledků reformu. Dá se tedy konstatovat, že chování knihovníků zapadá do obecné představy o jednání ostatních profesních skupin během sledovaného období.

Chování knihovníků jakožto kulturních pracovníků se dá nejlépe porovnávat s jednáním skupiny spisovatelů. V určitých oblastech bylo velmi podobné, obě skupiny spojovaly stejné cíle, mezi které patří například provedení rehabilitace zakázaných autorů a jejich děl, zrušení cenzury a prohibitní literatury. Na druhou stranu obě skupiny od sebe odlišuje již jejich profese, knihovníci pouze zprostředkovávají literární díla, zatímco spisovatelé je tvoří. Spisovatelská činnost se tedy bezprostředněji dotýká politického systému. Proto byli spisovatelé při prosazování reformu aktivnější a důraz byl kladen především na svobodu psaní a následného publikování. Knihovnický obor je z hlediska činností rozmanitější a podléhá pevně dané hierarchické struktuře řízení. Z toho důvodu byla také kritika i požadavky knihovníků pestřejší, zahrnující kromě volného zprostředkování knih i řadu dalších oblastí. Dalším rozdílem oproti spisovatelům bylo jisté zpoždění, se kterým se reformní snahy mezi knihovníky dostaly.

Práce si neklade za cíl podat vyčerpávající obraz činnosti knihovníků ve sledovaném období, jelikož je omezena použitými prameny. Výhodu zvolených pramenů však představuje vytvoření obrazu knihovníků z jejich perspektivy, ukazuje tedy způsob, jakým spolu komunikovali a jak chtěli být prezentováni. Jak vypadalo knihovnictví především z jejich pohledu, kde oni sami viděli jeho nedostatky a kde naopak jeho přednosti. Tento přístup však opomíjí vnímání knihovnictví čtenáři a veřejností, jeho postavení a prestiž ve společnosti, což otevírá možnosti dalšího výzkumu. Také by práce mohla být odrazovým můstkem pro výzkum knihovnictví v následujícím období nastupující normalizace. Mohla by napomoci sledování

postupné proměny obsahu článků na stránkách knihovnického tisku. Dále je otevřené téma existenčních problémů Svazu knihovníků a informačních pracovníků a procesu jeho zániku.

Seznam pramenů a literatury

Akcny program Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach. *Knihovník*, č. 9, s. 296-299.

Akcny program Ústrednej ekonomickej knižnice v Bratislave. *Knihovník*. 1968, č. 10, s. 336-341.

BAREŠOVÁ, Jana. Realizace zákona o jednotné soustavě knihoven. *Knihovník*. 1968, č. 4, s. 115-120.

BÁRTA, Miloš a kol. *Československo roku 1968*. 2. díl, Počátky normalizace. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 134 s. ISBN 80-901337-9-7.

BŘEŇOVÁ, Věra, ROHLÍKOVÁ, Slavěna, HOPPE, Jiří. *Pražské jaro '68: bibliografie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, 347 s. ISBN 978-80-7285-170-6.

BURGETOVÁ, Jarmila. Co nového v dovozu zahraniční literatury z kapitalistických států. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 242-243.

BURGETOVÁ, Jarmila. Informujeme vás o ustavujícím sjezdu SKIP. *Metodický zpravodaj*. 1968, č. 4, s. 35-38.

BURGETOVÁ, Jarmila. Jak postupují přípravy k ustavení Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Metodický zpravodaj*. 1968, č. 3, s. 25-27.

JB [BURGETOVÁ, Jarmila]. O co jde Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 297-299.

BURGETOVÁ, Jarmila. Připravuje se: ustavení Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 201-202.

BURGETOVÁ, Jarmila. Rodí se Svaz českých knihovníků a informačních pracovníků. *Metodický zpravodaj*. 1968, č. 2, s. 24-26.

BURGETOVÁ, Jarmila. Ustavení Svazu knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 201.

JB [BURGETOVÁ, Jarmila]. Z činnosti přípravného výboru Svazu knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 226-227.

CEJPEK, Jiří, Ivan HLAVÁČEK a Pravoslav KNEIDL. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 192 s. ISBN 80-7184-163-3.

CEJPEK, Jiří. *Československé knihovnictví. Poslání a organizace. Vysokoškolská učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1967, 186 s. Učebnice pro vysoké školy.

CEJPEK, Jiří. *Jednotná soustava československých knihoven: pomůcka ke studiu organizace a ideově výchovné náplně československého knihovnictví*. Martin: Matica slovenská, 1960. 103 s.

CEJPEK, Jiří. K úlohám knihovnictví v naší společnosti. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 223-227.

CEJPEK, Jiří. *Kooperace a řízení v knihovnictví se zvláštním zřetelem ke kooperaci a řízení v informačních soustavách. Určeno pro posluchače fakulty osvěty a novinářství*. 1. díl. Praha: SPN, 1967, 178 s. Učební texty vysokých škol.

CEJPEK, Jiří. O smyslu rozvoje českého knihovnictví 1918 – 1968. *Knihovník*. 1968, č. 9, s. 289-296.

CEJPEK, Jiří. Svaz knihovníků a informačních pracovníků jako spolutvůrce kulturní politiky. *Čtenář*. 1968, č. 11, s. 13-15.

CEJPEK, Jiří. Úvahy nad proměnami půlstoletí. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 279-283.

ČERNÝ, Vladimír. Nad akčním programem Státní knihovny ČSSR. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 253-256.

ČERNÝ, Vladimír. Uplynulých dvacet let a jak dál: hodnocení knihovnické politiky, zejm. knihovnického zákona z r. 1959 a současné problémy. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 203-205.

Dokumenty. *Knihovník*. 1968, č. 5, s. 159.

Dokumenty. *Knihovník*. 1968, č. 9, s. 315-317.

GALÁŠOVÁ, Ilona. *Ekonomika řízení veřejného knihovnictví*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta.

GROH, Kamil. Ředitelé se radili. *Knihovník*. 1967, č. 2, s. 59-61.

GUTH, Jiří. Vzájemnou spoluprací dosáhnout maximální efektivity. *Knihovník*. 1967, č. 1, s. 18-20.

HAJDUŠEK, Jozef. Na nových cestách: aktuální problémy čs. knihovnictví. *Knihovník*, 1968, č. 5, s. 141-144.

Historie měsíčníku ČTENÁŘ vyčtená z tiráží. *Čtenář: měsíčník pro knihovny*. 2008, roč. 60, č. 7-8, s. 241-248. ISSN 0011-2321.

HOMOLA, Oleg. K otázkám těchto dní. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 217-223.

HOUŠKOVÁ, Jarmila. Celostátní koordinační porada. *Knihovník*. 1967, č. 1, s. 36.

HOUŠKOVÁ, Zlata. SKIP: Svaz knihovníků a informačních pracovníků. *Inflow*, 5. 5. 2010. ISSN 1802–9736. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/skip-svaz-knihovniku-informacnich-pracovniku-v-cr>

JEŽKOVÁ, Naděžda. K diskuzi: o nedostacích v řízení knihovnictví a jednotné soustavě knihoven. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 237-238.

Jsou naše knihovny na úrovni současných dnů? Předsjezdová diskuzní tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 4, s. 107-115.

KALINOVÁ, Vlasta, ed. *Riadenie ľudových knižníc na Slovensku: sborník*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1967. 342 s.

KAPLAN, Karel. „Všechno jste prohráli!“: co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1997. 178 s. ISBN 80-237-3549-7.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-26142-6.

KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy*. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci. 1. vyd. Praha: Doplněk, 2002. 425 s. ISBN 80-7239-135-6.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Antonín Novotný - vzestup a pád "lidového" aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. 342 s. ISBN 978-80-87474-08-2.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956–1968: společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008. 828 s. Vybrané spisy Karla Kaplana. ISBN 978-80-87029-31-2.

KNAPÍK, Jiří et al. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967: svazek I*. 1. vyd. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky, sv. 5. ISBN 978-80-200-2019-2.

KNAPÍK, Jiří et al. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967: svazek II*. 1. vyd. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky, sv. 5. ISBN 978-80-200-2019-2.

Knihovnické jaro. Diskuze začala nejen na stránkách Čtenáře. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 143-151.

KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba moskevskému protokolu. In: *Masmediálna komunikácia a realita II*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009, s. 203-219.

KRATOCHVÍLOVÁ, Michaela. *Jaroslav Drtina a jeho vliv na vývoj studijního oboru knihovnictví na pozadí historických událostí*. Praha, 2003. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví.

KUDÍLKOVÁ, M. Očima jednoho okresu: o knihovnickém zákonu z r. 1959 a o řízení knihovnictví. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 157.

KURAL, Václav a kol. *Československo roku 1968*. 1. díl, Obrodny proces. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 207 s. ISBN 80-901337-9-7.

KÚTIK, Vincent. Akčný program Univerzitnej knižnice v Bratislavě. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 256-260.

LIPOVSKÝ, Jaroslav. K některým klíčovým úkolům vyplývajícím pro čs. knihovnictví z XIII. Sjezdu KSČ. *Knihovník*. 1967, č. 2, s. 40-48.

LIPOVSKÝ, Jaroslav. *Knihovnictví v SSSR a v ČSSR: sborník materiálů z československo-sovětského knihovnického semináře*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, 230 s.

LIPOVSKÝ, Jaroslav. Únor 1948 a naše současnost: vývoj čs. knihovnictví a současné úkoly. *Knihovník*. 1968, č. 2, s. 33-38.

LUKAVSKÝ, Radomír. Co a jak s metodickou činností. *Čtenář*. 1968, č. 1, s. 16-17.

LUKAVSKÝ, Radomír. Metodická činnost ve změnách územně-správního uspořádání státu. *Čtenář*. 1968, č. 11, s. 371-372.

Materiály k ustavujícímu Sjezdu Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků: stanovy, program, členství a členské příspěvky. *Čtenář*. 1968, č. 11, s. 1-13, 15-16.

Matici slovenské. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 289.

MOLDANOVÁ, Dobrava. NV a knihovny. *Čtenář*. 1968, č. 3, s. 79-81.

MRÁZEK, Antonín. O vybudování jednotné integrované informační soustavy. *Knihovník*. 1967, č. 7, s. 197-200.

NÁDVORNÍK, Miroslav. Otázky: řízení a organizace knihovnictví, funkce a hodnocení knihovnické práce. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 295-296.

NÁDVORNÍK, Miroslav. Tribuna: otázky. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 295-296.

Národní konference knihovníků odborářů. *Knihovník*. 1968, č. 10, s. 356-358.

Otázky stále živé. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 215-217.

PALIVEC, Viktor. Archiv českých knihovnických organizací. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 224-226.

PALIVEC, Viktor. Archiv českých knihovnických organizací: o nálezů archívních materiálů v Národní knihovně. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 224-226.

PASEKOVÁ, Zdeňka. *Historie a činnost Svazu knihovníků a informačních pracovníků*. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

PASIAR, Štefan. Jsme s vámi, buďte s námi. *Čtenář*. 1968, č. 10, s. 314.

PASIAR, Štefan. Jsme s Vámi, buďte s námi: dopis předsedy Slov. knihovnické rady řediteli SK ČSSR J. Vinárkovi o spolupráci. *Čtenář*. 1968, č. 3, s. 3-13.

PASIAR, Štefan. Niektoré pozitívne a negatívne črty vo vývine českého a slovenského knihovníctva v uplynulom polstoročí. *Knihovník*. 1968, č. 10, s. 325-336.

PAUEROVÁ, Kateřina. *Vliv profesora Jiřího Cejpy na rozvoj českého knihovníctví*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovníctví.

Po uzávěrci. *Čtenář*. 1968, č. 7, s. 214.

Po uzávěrci. *Čtenář*. 1968, č. 8, s. 246.

Po uzávěrci. *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 278.

Po uzávěrci. *Čtenář*. 1969, č. 8, s. 242.

PRCHALOVÁ, Tereza. *Úloha českých knihovnických spolků*. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta.

Program sekce knihoven ÚV odborového svazu pracovníků umění a kultury. *Knihovník*. 1968, č. 7, s. 246.

Prohibitní literatura. *Čtenář*. 1968, č. 8, s. 273.

Prohibitní literatura. Stanovisko Ústavu dějin KSČ k stahování prohibitní literatury v letech 1952-1953. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 275-276.

Prohlášení přípravného výboru Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Knihovník*. 1968, č. 6, s. 211-212.

Před ustavením Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Knihovník*, 1968, č. 9., s. 316-317.

REPČÁK, Jozef. Padesát let slovenského knihovnictví. *Čtenář*, č. 10, s. 317-320.

Rezoluce II. celostátní konference pracovníků československé informační soustavy pořádaná Ústředím vědeckých, technických a ekonomických informací a Komisí pro vědecké, technické a ekonomické informace a propagandu při Ústřední radě Československé vědecké společnosti. *Knihovník*. 1967, č. 6, s. 185.

SLAVÍK, Milan. Co a jak s metodickou činností? *Čtenář*. 1968, č. 9, s. 300-301.

SLAVÍK, Milan. Rentabilita? K ekonomickým problémům lidových knihoven. *Čtenář*. 1967, č. 7, s. 232-4.

SPÁČILOVÁ, Martina. *Zmizelé knihy: původní české beletristické knihy, které byly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století cenzurou z ideologických důvodů „zastaveny“ v různých fázích výroby či distribuce*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta filozofická, Ústav informačních studií a knihovnictví.

Správy. *Knihovník*. 1968, č. 9, s. 324.

Stanovisko k práci odborových knihoven. *Čtenář*. 1968, č. 10, s. 325-326.

Stanovisko k problémům rozvoje knihovnických služeb a k současným úkolům Státní vědecké knihovny v Olomouci. *Knihovník*. 1968, č. 8, s. 260-263.

Stanovisko porady vedení Státní knihovny ČSSR ze dne 29. 3. 1968 k článku s. J. Lipovského Únor 1948 a naše současnost v 2. čísle roč. 1968 časopisu *Knihovník*. *Knihovník*, 1968, č. 5, s. 161.

Stanovisko předsednictva SKR z 30. 8. 1968. *Knihovník*. 1968, č. 9, s. 315.

Stanovy svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 11, s. 3-7.

ŠATAVOVÁ, Lenka. *Role knihoven v systému propagandy 50. let v Československu*, Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

ŠEŘÍK, Zdeněk. *Československé knihovnické zákonodárství: cesta k zákonu a jednotné soustavě knihoven a jeho uskutečňování*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1962. Knihovna osvětové práce.

ŠEVROVÁ, Libuše. Za rentabilnost našich knihoven. *Čtenář*. 1967, č. 5, s. 165-166.

ŠNOBL, Josef. Spisovatelé nejsou v opozici. *Čtenář*. 1968, č. 3, s. 71-74.

ŠTINGL, Stanislav. Knihovnictví – bibliografie – odborné a vědecké informace: několik námětů k diskuzi před sjezdem československých knihovníků. *Čtenář*. 1968, č. 6, s. 205-206.

TRÄGROVÁ, Jarmila. K otázkám, které nám otevřel tento rok. *Čtenář*. 1967, č. 10, s. 324.

Ústřednímu výboru KSČ. Dopis účastníků konference pražských knihovníků. *Knihovník*. 1968, č. 5, s. 160.

VELČEV, Stanislav. *Proměna role knihovníka ve společnosti v Československu po roce 1948*. Brno, 2012. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

VINÁREK, Josef. Řešit podíl knihoven na rozvoji vědeckých informací. *Knihovník*. 1967, č. 2, s. 37-40.

VINÁREK, Josef. Sovětský příklad – dobrý příspěvek do předsjezdové diskuze. *Knihovník*. 1968, č. 4, s. 110-115.

Z předsednictva přípravného výboru Svazu českých knihovníků a informačních pracovníků. *Čtenář*. 1968, č. 10, s. 315-316.

Zákon č. 430/1919 Sb. ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1919. Dostupné z:

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm

Zákon č. 53/1959 Sb. ze dne 9. července 1959 o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon). In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1959. Dostupné z:

<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1959/022-1959.pdf>

Zásady spolupráce ministerstva školství a kultury a Státní komise pro techniku v oblasti jednotné soustavy knihoven a soustavy vědeckých, technických a ekonomických informací. *Knihovník*. 1967, č. 5, s. 150-153.

ZÍDEK, Miloš. Tribuna. *Čtenář*. 1968, č. 5, s. 154-156.

ZUMR, Josef. *Dějiny Ústavu T. G. Masaryka*, Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, 51 s. ISBN 978-80-86142-47-0.

Online zdroje

ČELKOVÁ, Lýdia. Spolok slovenských knihovníkov jubiluje. In: *Literárne informačné centrum* [online]. Bratislava: Literárne informačné centrum, © 2003 [cit. 2016-06-25].

Dostupné z: <http://www.litcentrum.sk/rozhovory/spolok-slovenskych-knihovnikov-jubiluje>

České knihovnické spolky. In: *Wikisofia* [online]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, © 2013 [cit. 2016-06-25]. ISSN: 2336-5897. Dostupné z:

https://wikisofia.cz/wiki/%C4%8Cesk%C3%A9_knihovnick%C3%A9_spolky

Československé knihovnictví a Národní knihovna v průběhu druhé světové války. In: *Knihy znovu nalezené* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, © 2015 [cit. 2016-07-01]. Dostupné z: <http://knihyznovunalezene.eu/cs/zajimavosti/nk-behem-valky.html>

Historie ministerstva: dějiny ministerstva kultury. In: *Ministerstvo kultury* [online]. Praha: Ministerstvo kultury, © 2007 [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: <http://www-old.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1839>

Informace pro knihovny [online]. Praha: Národní knihovna ČR, © 2014 [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: http://aleph22.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=kk1

KKL: Databáze knihovnické literatury [online databáze]. Praha: Národní knihovna ČR, © 2014 [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: http://aleph22.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=kk1

SKIP: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky [online]. Praha: SKIP, © 2010 [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: <http://www.skipcr.cz/>

KURKA, Ladislav. 40 let SKIP: rozhovor o vzniku a činnosti SKIP v letech 1968-1970. *Bulletin SKIP* [online]. 2008, č. 1 [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull08_110.htm#ti

BURGETOVÁ, Jarmila. K 90. výročí prvního knihovnického zákona. *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 2 [cit. 2016-06-23]. Dostupné z: <http://oldknihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/burget.htm>